

Historia przeciui poganom

Historia przeciw poganom

Paweł Orozjusz

Przekład Henryk Pietruszczak

WERSJA ELEKTRONICZNA

Historia przeciw poganom

Paweł Orozjusz
Przekład: Henryk Pietruszczak

Autor: Jordanes
Przekład: Henryk Pietruszczak
Korekta: Lucyna Lasek
Projekt okładki i skład: Piotr Schneider
Wydawnictwo Transatlantyk
ISBN: **978-83-272-3735-4**

Historia przeciw poganom

Paweł Orozjusz

Historia przeciw poganom

Paweł Orozjusz (375-420) rzymski prezbiter, historyk i apologeta. Uczeń i współpracownik św. Augustyna, na którego prośbę napisał *Historiarum adversos paganos libri VII*, mające posłużyć jako uzupełnienie słynnego *De civitate Dei*, zwłaszcza trzeciej księgi. Orozjusz opisuje historię świata od jego początku do czasów sobie współczesnych. Jego dzieło wywarło ogromny wpływ na późniejszą historiografię, nie tylko czasów średniowiecza. Jest też skarbnicą wiedzy historycznej, jakiej nie znajdziemy w innych utworach historyków starożytnych., a zarazem pierwszą kompleksową pracą historyka chrześcijańskiego. Jako historyk, korzystał z dzieł Euzebiusza z Cezarei, Liwiusza, Eutropiusza, Cezara, Swetoriusza, Flomusa i Justyna.

Historia przeciw poganom

PROLOG

1. Słuchałem Twoich poleceń, ojcze święty Augustynie, i chciałbym, aby wynik mojej pracy, był porównywalny z moimi pragnieniami. Jeżeli chodzi o ukończone dzieło, nie będę się długo zastanawiać, czy dobrze pracowałem, czy też nie. 2. Ty sam osądziłeś już, że będę w stanie podołać nałożonym mi przez Ciebie obowiązkom, podczas gdy ja, ze swej strony, winny jestem Ci posłuszeństwo i może w ten sposób zdołam to posłuszeństwo ozdobić moim trudem i dobrą wolą. 3. I chociaż w wielkich dobrach bogatego właściciela jest wiele różnego rodzaju zwierząt pożytecznych do rozwoju gospodarstwa, to nie zaprzestaje on troszczyć się o psy, jedyne zwierzęta posiadające wrodzoną zaletę bycia gotowym do służby tym, dla których są tresowane do wrodzonego im posłuszeństwa, umieją dostosować się do poleceń i służyć, aż przy pomocy jakiegoś znaku lub sygnału nie zostanie dana im pełna swoboda. 4. Mają one wrodzony instynkt, lepszy niż inne zwierzęta, bliski temu, jaki posiadają istoty rozumne, to znaczy, że potrafią rozróżniać, kochać i służyć. 5. W ten sposób, umiając rozróżnić między swoimi panami a ludźmi obcymi, może nie dlatego, że nienawidzą tych, na których się rzucają, ile że kochają wyłącznie tych, którym służą, strzegą ich nie z tego powodu, że ich ciało jest do tego przystosowane, ale przede wszystkim dlatego, że nie

Historia przeciw poganom

są też świadome swojego przywiązania. 6. Z tej też przyczyny również w Ewangelii, która ma ukryte, święte znaczenie, kananejska kobieta nie wstydziła się powiedzieć, że również szczenięta jedzą okruszyny, które spadają ze stołu ich panów, a Bóg wysłuchuje tych, którzy Go wzywają. 7. Również Tobiasz idąc z Aniołem, który go prowadził, nie odpędził od siebie towarzyszącego im psa. 8. Z Tobą jest miłość wszystkich. Tą miłością i ja czuję się związany i posłuszny byłem Twojej woli. Podporządkowałem się Twoim poleceniom i zobowiązałem się dokończyć dzieła, które w całości może się Twoim nazywać, gdyż od Ciebie pochodzi i do Ciebie wraca. Ode mnie pochodzi jedynie ta zasługa, że je chętnie wykonałem. 9. Powiedziałeś mi, abym wystąpił przeciwko wielkiej przewrotności tych, którzy nie znając boskich reguł, nazywani są po wsiach i małych miasteczkach poganami lub też bałwochwalcami, gdyż są w stanie pojąć jedynie rzeczy ziemskie. Aby umocnić tych, których nie interesuje przyszłość. Zapominają oni o przeszłości lub wręcz jej nie znają, a czasy obecne napelniają hańbą, jakby byli targani wszelkim złem z tego tylko powodu, że zawierzyli Chrystusowi i czczą Boga, podczas gdy kult bożków idzie w zapomnienie. 10. Rozkazałeś mi bowiem, co chcę powtórzyć, abym wyjaśnił dość krótko, w jednym uporządkowanym tomie, wybierając z całej historii i ze wszystkich dostępnych mi annałów, wszystkie te wydarzenia, które miały miejsce w przeszłości, a więc fatalne wojny,

Historia przeciw poganom

niszczące epidemie lub bolesne niedostatki żywności, straszne trzęsienia ziemi, okropne powodzie lub straszne erupcje wulkanów, pioruny lub niszczące gradobicia a także niecne zbrodnie i wstydlive czyny. 11. Usiadłem do pracy, przede wszystkim dlatego, że nie byłoby stosownym, aby Twoja godność, która zajęta jest teraz kończeniem przeciwko tymże samym poganom jedenastej już księgi, bo dziesięć spośród nich, podobnych do promienia rodzącego się słońca, zaledwie zostało przez Ciebie, uwolnionych, jak uwalnia się błysk światła Kościoła, olśniło cały świat, aby Twoja godność nie była narażona na pisanie dzieł tak mało znaczących. 12. Oprócz tego, ponieważ Twój święty syn, sługa boży Julian z Kartaginy, oczekiwał, aby jego prośba, wyrażona w tej materii, spotkała się z takim samym zaufaniem, z jakim została wyrażona. 13. Zasiadłem przeto do pracy i od razu natrafiłem na pewien zamęt, bo wiele razy, rozważając w duchu, zdało mi się, że nieszczęścia czasów współczesnych rozbłysły na wielką skalę. 14. Później jednak doszedłem do wniosku, że i czasy ubiegłe były nie tylko tak zgubne jak obecne, lecz tym bardziej pełne utrapienia, im bardziej oddalone od lekarstwa prawdziwej religii. Badając przeszłość, zdało się rzeczą jasną, że panowała wówczas chciwa krwi śmierć, bo nie znana mu jest religia, w której nie byłoby rozlewu krwi. Stopniowo, kiedy nasza religia zaczynała błyszczeć, inne podupadały. Teraz i na przyszłość śmierć została uwięziona, a religia zwyciężyła. Nie będzie

Historia przeciw poganom

już śmierci, kiedy panować będzie religia. 15. Nie mówię tu oczywiście o tych ostatecznych dniach na końcu świata, kiedy ukaże się Antychryst i nadejdzie sąd ostateczny, o dniach które Chrystus Pan przepowiedział poprzez Pismo Święte lub dając własne świadectwo, którym były cierpienia, jakich wcześniej nie było. 16. O dniach, kiedy, na podstawie tego samego prawa, które obowiązuje teraz i zawsze, lecz stanie się bardziej wyraziste, zostanie zapewniona wśród nieznośnego utrapienia nagroda dla świętych i potępienie dla bezbożnych.

Historia przeciw poganom

KSIĘGA PIERWSZA

1,1. Prawie wszyscy pisarze greccy i łacińscy, którzy przekazywali nam czyny królów i ludów, rozpoczynali spisywanie wydarzeń od Ninosa, syna Belasa, króla Asyrii. 2. W ten sam sposób ci, którzy w swoim ślepym uprzedzeniu twierdzą, że stworzenia świata i człowieka nigdy nie było, również rozpoczynają spisywanie królów i wojen od Ninosa. 3. Jakby do tego czasu rodzaj ludzki żył na podobieństwo zwierząt, a dopiero od tego momentu pobudził w sobie inny sposób

Historia przeciw poganom

myślenia. 4. Natomiast ja zawsze twierdziłem, że ludzkie nieszczęście zaczęło się wraz z grzechem pierwotnym człowieka, choć przyznać trzeba, że mało się o tym mówi. 5. Od pierwszego człowieka, Adama, aż do czasów króla Ninosa, którego nazywamy „wielkim”, a za którego panowania urodził się Abraham, upłynęło trzy tysiące sto osiemdziesiąt cztery lata, które wszyscy historycy pomijają bądź ignorują. 6. Począwszy od Ninosa, lub od Abrahama aż do Cezara Augusta, czyli aż do narodzin Chrystusa, które miało miejsce w czterdziestym drugim roku państwa Cezara, kiedy doszło do zawarcia pokoju z Partami i zamknięte zostały wrota świątyni Janusa, a na całym świecie skończyły się wojny, liczy się dwa tysiące i piętnaście lat, w czasie których główni aktorzy wydarzeń niezmordowanie dokonywali wielkich czy małych czynów, o których opowiadali historycy. 7. Podsumowując to wszystko, wypadałoby nam wybrać te spośród ksiąg, które opisując początek świata w sposób wiarygodny, przepowiedziały także przyszłość, o której możemy powiedzieć, że się sprawdziła. 8. A to nie tylko z tego powodu, aby dać wrażenie, że się chce wpoić w dusze autorytet tychże ksiąg, ale dlatego, że opłaca się przywołać szeroko pojęte opinie, które mamy wspólne razem ze wszystkimi. 9. W pierwszym rzędzie, jeżeli świat i człowiek prowadzeni są przez boską opatrzność, która oczywiście jest sprawiedliwa i dobra i że nieodzownym jest, aby słaby i uparty poprzez ułomność swojej natury i poprzez swobodę czynienia

Historia przeciw poganom

grzechu człowiek był kierowany, kiedy potrzebuje pomocy miłością, zamiast być sprawiedliwie karconym w przypadku, gdy nie potrafi korzystać ze swojej swobody. 10. Każdy potrafi rozróżnić, dzięki następującym po sobie, od pierwszego pojawienia się człowieka zła i dobru, że ten świat dręczony jest z własnej winy i każdy widzi odbity w sobie cały ludzki rodzaj. 11. Na drugim miejscu świadomi jesteśmy tego, że grzech i kara za grzech wzięły swój początek wraz z pierwszym człowiekiem. A w końcu, również ci, którzy rozpoczynają spisywanie dziejów od epok późniejszych, jeżeli tylko cokolwiek wspomnieli o epokach wcześniejszych, to nie było to nic innego jak tylko wojny i ruiny. 12. Czymże innym są bowiem wojny jeśli nie złem, które spada na jednego czy drugiego? Tego rodzaju zło, które istniało już wtedy w takim samym stopniu, w jakim istnieje dzisiaj, jeżeli tylko jego istnienie jest rzeczywiste, nie jest niczym innym jak tylko ukazaniem nam grzechem lub ukrytą karą za grzechy. 13. Co nam zabrania ukazywanie tego faktu już od samego początku, tam gdzie inni byli jego protagonistami? Co nam zabrania zaświadczyć o tym, choćby bardzo pobieżnie, że ubiegłe stulecia, o których mówimy, że było ich bardzo dużo, przyniosły podobne utrapienia? 14. Przygotowałem się przeto do opowiedzenia faktów od dnia stworzenia świata do czasów założenia Rzymu i potem aż do momentu wystąpienia Cezara i narodzenia Chrystusa, gdy cały świat znajdował się pod panowaniem Wiecznego

Historia przeciw poganom

Miasta, by następnie dojść do naszych czasów. Przygotowałem się do tego stosownie do swoich możliwości. 15. Chciałem jakby z góry ukazać walkę rodzaju ludzkiego i świat w różnych częściach ciągnący do zła, płonący żądzą chciwości. 16. Uważam w pierwszym rzędzie za konieczne opisanie zamieszkałej przez ludzi ziemi, tak jak ona została podzielona przez starożytnych na trzy części, które następnie podzielono na regiony i prowincje. 17. W taki sposób, kiedy mówić będziemy o krwawych wojnach i zarazach występujących w różnych miejscach, uczeni mogliby dość łatwo nie tylko zbadać fakty i czasy ale także i miejsce ich występowania.

2,1. Twierdzą starożytni, że masa Ziemi, otoczona przez Ocean, składa się być może z trzech kwadratów i nazywają te trzy części Azją, Europą i Afryką. Niektórzy jednak utrzymują, że Ziemia składa się jedynie z dwóch części, to znaczy z Azji i z Afryki, która dołączona jest do Europy. 2. Otoczona trzema częściami Oceanu Azja rozciąga się poprzez cały obszar Orientu. 3. Na Zachodzie jednoczy się ona z leżącą po jej prawej stronie Europą, która zaczyna się tuż pod biegunem polarnym. Na lewo leży Afryka a do części Egiptu i Syrii przylega Mare Nostrum, które ogólnie określamy jako Wielkie. 4. Europa, jak już powiedziałem, rozpoczyna się na Północy od rzeki Tanais, w miejscu, w którym Góry Ryferyjskie oddalają się od Oceanu

Historia przeciw poganom

Sarmackiego, dając tej rzece początek 5. Tanais, przepływając przez obszary i granice ustanowione przez Aleksandra Wielkiego na terytorium Robasków, nawadnia bagna Meotydy, której rozwlekłe masy wód przepływają głęboko przez Pontus Euxinus niedaleko miasta Teodozji. 6. Stamtąd aż do Konstantynopola rozgałęziają się długie wąwozy górskie, które kończą się w morzu, które nazywamy Naszym. 7. Granicę Europy w Hiszpanii stanowi Ocean Zachodni, i to dokładnie w tym miejscu, w którym naprzeciwko wysp Kadyksu widać kolumny Herkulesa i fala Oceanu przelewa się do przeliłów Morza Tyrreńskiego. 8. Afryka zaczyna się wraz z granicami Egiptu i miastem Aleksandrią, w miejscu, gdzie położona jest miejscowość zwana Paretonio, właśnie na samym brzegu Morza Wielkiego, które podmywa wszystkie regiony i ziemie położone w centrum. 9. Stamtąd rozciąga się poprzez miejsca, które mieszkańcy nazywają Catabatmon, niezbyt daleko od obozowiska Aleksandra Wielkiego, powyżej jeziora Chalendarzo, a następnie, nieopodal terytorium Awasytów Większych, poprzez pustynie etiopskie, dobija aż do brzegów Oceanu Południowego. 10. Afryka ma z Europą wspólne granice zachodnie, to znaczy ujście Cieśniny Kadyksu. 11. Jej najbardziej odległe granice tworzą Góry Atlas i wyspy zwane Wyspami Szczęśliwymi. 12. A ponieważ opisałem pokrótce trzy części świata, teraz chciałbym zilustrować, jak obiecałem, regiony, na które te części się dzielą. 13. W

Historia przeciw poganom

Azji, mniej więcej w połowie jej wschodniej części, znajdują się ujścia Gangesu, który wpada do Oceanu Wschodniego. Na lewo znajduje się przylądek Caligardamana, pod którym, idąc na południowy wschód, rozciąga się wyspa Taprobane: począwszy od niej, Ocean nazywa się Oceanem Indyjskim. 14. Na prawo znajduje się przylądek Samara utworzony przez górę Imawa, na której kończy się pasmo Kaukazu. Na północ od przylądka Samary znajdują się ujścia rzeki Ottorogorry, od której Ocean przybiera nazwę Serikus. 15. W tych stronach znajdują się Indie, na zachodzie których płynie rzeka Indus wpadająca do Morza Czerwonego, a na północy leżą Góry Kaukaz. Z pozostałych stron Indie stykają się, jak już powiedziałem, z Oceanem Wschodnim oraz Indyjskim. 16. Indie zamieszkują czterdzieści cztery narody. Nie liczymy tutaj wyspy Taprobane wraz z jej dziesięcioma miastami oraz innych, licznych wysp, z których część jest także zamieszkała. 17. Na wschód od rzeki Indus i na zachód od Tygrysu znajdują się następujące regiony: Arachozja, Partia, Assyria, Persida i Media, które leżą w miejscach górzystych i przepastnych. 18. Mają one na północy łańcuch Gór Kaukazu, na południu Morze Czerwone i Zatokę Perską, w środku zaś płyną dwie główne rzeki Hydaspes i Arbis. W rejonach tych mieszkają trzydzieści dwa ludy. 19. Ogólnie jednak obszar ten nazywany jest Partią, mimo, że Pismo Święte używa tu ogólnej nazwy Media. 20. Od Tygrysu do Eufratu rozciąga się Mezopotamia, która

Historia przeciw poganom

zaczyna się na północy pomiędzy łańcuchami Gór Taurus i właśnie Kaukazu. 21. Od południa Mezopotamii zaczyna się Babilonia a następnie Chaldeja i w końcu Arabia Felix, która idzie w kierunku wschodnim wraz z ciasną połącią ziemi między Zatoką Perską a Arabią. 22. W rejonach tych naliczyć można dwadzieścia osiem ludów. 23. Ogólnie nazywany jest Syrią obszar, który rozpoczyna się od rzeki Eufkrat na wschodzie, i ciągnie się aż do Mare Nostrum na zachodzie, obszar, rozpoczynający się na północy od miasta Dagusa, które leży na granicy między Kappadocją i Armenią, niezbyt daleko od źródeł Eufratu i dochodzący na południu aż do Egiptu i najdalszych połączeń Zatoki Arabskiej, 24. która na swoich południowych krańcach przechodzi w jakby długą i wąską bruzdę wypełnioną podwodnym skałami i wyspami, i ciągnie się od Morza Czerwonego, to jest od Oceanu aż na zachód. Do największych prowincji Syrii należą: Kommagena, Fenicja i Palestyna, a bez Saracenów i Nabatejczyków, w skład Syrii wchodzi dwanaście ludów. 25. W najdalszych krańcach Syrii leży Kappadocja; na wschód od niej jest Armenia, a na zachód Azja Mniejsza. Na północ znajdują się Niziny Temiscyry oraz Morze Cymmeryjskie. Na południu jest natomiast łańcuch gór Taurus, pod którym znajdują się Cylicja i Izauria, ciągnąca się aż do Zatoki Cylickiej, spoglądającej w kierunku Wyspy Cypru. 26. Region Azji lub właściwie Azji Mniejszej, która jest jakby odłączona od swojej

Historia przeciw poganom

wschodniej części, która dochodzi aż do Kappadocji i Syrii, otoczony jest ze wszech stron morzem: od północy przez Pontus Euxinus, od zachodu przez Propontis i Hellespont, od południa przez Mare Nostrum. Na jej terenie znajduje się Góra Olimp. 27. Dolny Egipt graniczy na wschodzie z Syrią i Palestyną, a na zachodzie z Libią. Na północy znajduje się Mare Nostrum, a na południu góra zwana Climax, Egipt Górny i rzeka Nil. 28. Ten zdaje się wypływać z wybrzeża zwanego przez długi czas Emporium Mossylon, przy którym znajduje się Morze Czerwone, aby następnie płynąć przez dość długi teren na zachód, tworząc mniej więcej w połowie swojego biegu wyspę Meroe, by w końcu rozlewając się szeroko na północy i podnosząc swój poziom przez okresowe opady, nawadniać doliny Egiptu. 29. Uważają niektórzy uczeni, że Nil ma swoje źródło niedaleko Atlantyku i że zaraz potem znika pod piaskiem pustyni. 30. Wypływając następnie na powierzchnię tworzy bardzo szerokie jezioro, z którego, aż do Oceanu płynie ciągle na wschód poprzez pustynie etiopskie a skręcając ponownie w lewo, płynie w kierunku Egiptu. 31. Jedno jest pewne: że istnieje tu rzeka tak ogromna, która ma początek i przebieg podobny do opisanego przeze mnie, i która rzeczywiście stwarza wszystkie te ogromne rzeczy, które się jej przypisuje. Mieszkający u źródeł Nilu barbarzyńcy, nazywają go Dara, podczas gdy inni, ci, którzy zamieszkują jego brzegi, Nuhul. 32. Rzeka ta, w okolicach

Historia przeciw poganom

zamieszkanym przez ludy zwane Libio-egipskimi żyjące niedaleko od źródeł, które, jak już rzekliśmy, znajdują się u wybrzeży Morza Czerwonego, znika, pochłonięta przez ogromne jezioro, 33. chyba że wdziera się nieznanym kanałem w łożysko innej rzeki, która płynie ze wschodu. 34. Górny Egipt rozciąga się wzdłuż, w kierunku wschodnim. Graniczy na północy z Zatoką Arabską a na południu z Oceanem. Na zachodzie zaczyna się Egipt Dolny, a na wschodzie Egipt Górny przylega do Morza Czerwonego. Jest on zamieszkiwany przez dwadzieścia cztery ludy. 35. Teraz, kiedy już opisaliśmy południową część Azji, pozostaje nam zapoznanie się z częścią, która obejmuje jej wschód i północ. 36. W pierwszym rzędzie wspomnieć należy o Kaukazie, który leży między Kolchidą, znajdującą się powyżej Morza Cymmeryjskiego a leżącą nad Morzem Kaspijskim Albanią, i który ukazuje się nam aż po swoje najbardziej na wschód wysunięte przyczółki, jako jeden zwarty, górski masyw, choć posiadający wiele nazw. 37. Liczni twierdzą, że stanowi on część Gór Taurus, gdyż rzeczywiście w środku, pomiędzy Taurusem a Kaukazem znajduje się ormiańska góra Parcohatras (Parchoathras), o której mówią, że spaja te dwa łańcuchy. 38. Jednak, że jest to rozumowanie błędne, pokazuje nam rzeka Eufrat, która wypływa ze zbocza Parchoathrasu i płynie w kierunku południowym, zostawiając Kaukaz po swojej lewej a Taurus po swojej prawej stronie. 39. Kaukaz został tak nazwany przez

Historia przeciw poganom

Albańczyków i ludy Kolchidy. Tak nazywana jest przez nie również Brama Kaukazu. 40. Szlak, który od Bramy Kaspijskiej prowadzi aż do przełęczy w Armenii i do źródeł rzeki Tygrys, przybiera pomiędzy Armenią a Iberią nazwę Gór Acrocerauni. 41. Od źródeł Tygrysu aż do miasta Carras, między Massagetami a Partami, bierze on swą nazwę od Góry Ariobarzane. 42. Od Carras aż do miasta Katippi, wśród Hirkanów i Baktrianów, nazywa się on Górą Memarmala. Tu rośnie amom. Następujące zaraz potem pasmo górskie nazywa się Górą Parthau. 43. Natomiast od miasta Katippi aż do wioski Safris wśród Dahów, Saracenów i Partów, szlak ten nazywany jest Górą Oskobare. Tu rodzi się rzeka Ganges i wydobywany jest krzem. 44. Od źródeł Gangesu do źródeł Ottorogorry, które znajdują się na północy, na terytorium Górali Paropanisadów, nazywa się on Górą Taurus. 45. Od źródeł Ottorogorry aż do miasta o tej samej nazwie, szlak ten nazywany jest przez Hunów, Scytów i Gandarydów, Górą Kaukaz. 46. I w końcu, między terytoriami Eoów a Passyadrów, znajduje się Góra Imawus, gdzie rzeka Chrysorchoas i przylądek Samara dotykają Oceanu Wschodniego. 47. Przeto od Góry Imawus, to jest od granicy Kaukazu aż do krańców wschodniej Azji, gdzie rozpościera się Ocean Serikus i do przylądka Boreum i rzeki Boreum i aż do Morza Scytyjskiego, które jest na północ od Morza Kaspijskiego, które z kolei jest na zachód od ciągnącego się ku południowi, pasma Kaukazu, można

Historia przeciw poganom

naliczyć czterdzieści dwa ludy Hirkanów i Scytów, które rozlały się wzdłuż i wszerz z przyczyny jałowości rozwlekłego obszaru. 48. Morze Kaspijskie utworzone jest przez Ocean w regionach północnych, a jego brzegi, które leżą blisko Oceanu, tworzą miejsca opustoszałe i nieuprawne. Stamtąd skręca ono ku południowi kurcząc się wzdłuż drogi, a następnie rozlewając się na wielkie obszary, aby następnie skończyć się przy ścianie Kaukazu. 49. Od Morza Kaspijskiego w kierunku wschodnim, wzdłuż wybrzeży Oceanu północnego aż do rzeki Tanais i bagien Maeotydwów na zachodzie oraz wzdłuż brzegów Morza Cymmeryjskiego, na południowy zachód aż do początku łańcucha i Bramy Kaukazu na południu, zamieszkują trzydzieści cztery nacje. 50. Ogólnie jednak region nam najbliższy nazywany jest Albanią, a ten najbardziej odległy, leżący tuż pod Morzem Kaspijskim i górą o tej samej nazwie, zwany jest krainą Amazonek. 51. Omówiliśmy, jak tylko można najkrócej, regiony Azji. Teraz, na ile jest to dostępne ludzkiej znajomości, uniosę się wraz z moim piórem nad Europą. 52. Od Gór Ryfejskich, od rzeki Tanais i od mokradeł Maeotydwów na wschodzie, wzdłuż brzegów Oceanu Północnego aż do Galii Belgijskiej i do rzeki Ren, które są na zachodzie, a stąd aż do Dunaju, zwanego także Histrum, który znajduje się na południu i który zakręcając w kierunku wschodnim wpada do Pontus Euxinus, znajdują się następujące regiony. 53. Na wschód od Alanii, w centrum leży Dacja wraz z Gocją a

Historia przeciw poganom

następnie Germania, zamieszkała w przeważającej części przez Swewów. Wszystkich tych ludów jest razem pięćdziesiąt cztery. 54. Teraz przystąpię do omówienia wszystkich tych regionów, które leżą na Południu, a które Dunaj oddziela od ziemi barbarzyńców. 55. Mesja ma na wschodzie ujście Dunaju a na południowym wschodzie Trację, na południu graniczy z Macedonią, a na południowym zachodzie z Dalmacją; na zachodzie z Istrią, na północnym zachodzie z Pannonią, a na północy jej granicę stanowi Dunaj. 56. Tracja posiada na wschodzie Zatokę Propontidis oraz miasto Konstantynopol, zwane swego czasu Bizancjum, na północy zaś część Dalmacji i małą zatokę Pontus Euxinus. Na zachodzie i południowym zachodzie od niej znajduje się Macedonia, a na południu jest Morze Egejskie. 57. Macedonia posiada Morze Egejskie po swojej wschodniej stronie. Na północ od niej leży Tracja, a na południowym wschodzie Eubeja i Zatoka Macedońska. Na południu Macedonia graniczy z Achają a na południowym wschodzie ma ona Góry Akrocerauni, usytuowane u wejścia do Adriatyku, naprzeciwko Apuglii i Brindisi. Na zachodzie i na południowym zachodzie graniczy Macedonia z Dardanią, a na północy z Mesją. 58. Achaja prawie cała otoczona jest morzem. Od wschodu otacza ją Morze Myrtojskie, a na południowym wschodzie Morze Kreteńskie. Na południe od niej znajduje się Morze Jońskie, a na południowym zachodzie i na zachodzie jest Wyspa Cephallenia i Cassiope. Na

Historia przeciw poganom

północy znajduje się Zatoka Koryncka oraz dość wąski pas ziemi, który łączy ją z Macedonią lub też, ściślej mówiąc, z Attyką. Miejsce to nazywa się Istmos i tam znajduje się miasto Korynt, niedaleko którego umiejscowione są, na północy, w Attyce, Ateny. 59. Dalmacja graniczy na wschodzie z Macedonią a na zachodzie z Dardanią. Na północ od niej leży Mesja a na zachód Istria, Zatoka Liburnicka oraz Wyspy Liburnickie, a na południe- Zatoka Adriatycka. 60. Pannonia, Noricum i Recja graniczą na wschodzie z Mesją a na południu z Istrią; na południowym zachodzie mają one Alpy Penińskie, a na zachodzie Galię Belgijską. Na północnym zachodzie znajdują się źródła Dunaju oraz granica, która oddziela Germanię od Galii i która przechodzi przez Dunaj oraz samą Galię. Na północ od niej leżą Dunaj i Germania. 61. Region włoski rozciąga się od północnego zachodu do południowego wschodu. Graniczy on na południowym zachodzie z Morzem Tyrreńskim, które kończy się Zatoką Adriatycką. Ta część Italii, która przylega do kontynentu europejskiego i stanowi jego część integralną, zamknięta jest bastionem Alp. 62. Zaczynają się one nad morzem w Galii, powyżej Zatoki Liguryjskiej, przechodzą najpierw przez terytorium Narbonenskie, następnie przez Galię i Recję, po czym kończą się w Zatoce Liburnickiej. 63. Wschodnią granicę Galii Belgijskiej stanowi rzeka Ren i Germania. Na południowym wschodzie znajdują się Alpy Penińskie. Graniczy też ona na południu z prowincją

Historia przeciw poganom

Narboneńską, na zachodzie znajduje się Ocean Brytyjski, a na północy wyspa Brytania. 64. Galia Lugduneńska, która się ciągnie pionowo, załamuje się, tworząc ciasny zakrętas, otaczający połowę prowincji Akwitanii. 65. Na wschodzie graniczy ona z Galią Belgijską, a na południu z tą częścią prowincji Narboneńskiej, w której usytuowane jest miasto Arelate a Rodan wpada do Morza Galijskiego. 66. Prowincja Narboneńska, która tworzy część Galii, graniczy na wschodzie z Alpami Kockimi, a na zachodzie z Hiszpanią. Na północnym zachodzie przylega ona do Akwitanii a na południu do prowincji Lugduneńskiej. Zamyka ją też od północy Galia Belgijska, a od południa Morze Galijskie, które ciągnie się od Sardynii do wysp Balearów. Dokładnie naprzeciwko miejsca, gdzie Rodan wpada do morza, wznoszą się wyspy Stechadyjskie. 67. Prowincja Akwitania układa się w pewien okrąg, naśladując kręty bieg Loary, która w przeważającej części tworzy jej granice. 68. Graniczy ona od północnego zachodu z tą częścią Oceanu, którą nazywamy Zatoką Akwitańską, a na zachodzie z Hiszpanią. Na północy i na wschodzie styka się z prowincją Lugduneńską, zaś na południowym wschodzie i południu z prowincją Narboneńską. 69. Hiszpania w całej swej rozciągłości ma kształt trójkąta i tworzy półwysep, który jest otoczony przez Ocean oraz Morze Tyrreńskie. 70. Pierwszy jej kąt, skierowany na wschód, ściśnięty jest z prawej strony przez prowincję Akwitanie, a z lewej przez morze Balearów i wchodzi

Historia przeciw poganom

w terytorium narboneńskie. 71. Drugi kąt zwrócony jest na północny zachód – znajduje się tam Brygancja, jedno z miast Galicji, które wznosi jakby punkt obserwacyjny w kierunku Brytanii, olbrzymią latarnię morską, jedno z niewielu dzieł rąk ludzkich, godne zapamiętania. 72. Trzeci kąt utworzony jest w miejscu, w którym wyspy Kadyksu, zwrócone na południowy zachód, patrzą wprost na łańcuch Atlasu, leżący poza wklęsłością Oceanu. 73. Hiszpania Bliższa, która zaczyna się na wschodzie i rozciąga się wraz z górami Pirenejami na północy aż do terytorium Kantabrow i Asturów, aż tam, poprzez Vacceos i Oretanos, którzy mają swą siedzibę na zachód od niej, granice jej kończą się wraz z miastem Cartageną, leżącym na krawędzi Morza Śródziemnego. 74. Hiszpania Dalsza graniczy na wschodzie z ludem Vacceosów, Celtyberów i Oretanosów. Na wschodzie i północy otoczona jest przez Ocean, a na południu przez cieśninę Kadyksu, przez którą wchodzi się do Mare Nostrum, zwanym tutaj Tyrreńskim. 75. Ocean ma dwie wyspy, które nazywają się Brytania i Hibernia, i leżą po przeciwnej stronie Galii, zwrócone twarzą do Hiszpanii. Omówimy je teraz pokrótce. 76. Wyspa Brytania rozciąga się na Oceanie podłużnie w kierunku północnym. Na południu graniczy ona z Galiami. Pewne miasto dysponuje przystanią nadającą się do przeprawy. Nazywa się ono portem Rutupia. Z tego miejsca spogląda Brytania na Menapę i Batawię, które znajdują się na południu, w pobliżu Morinis. 77. Wyspa

Historia przeciw poganom

ta ma osiemset mil długości i dwadzieścia szerokości. 78. Po stronie przeciwnej, tam, gdzie rozciąga się ona w stronę niekończącego się Oceanu, znajdują się Wyspy Orkady. Dwadzieścia z nich jest opustoszałe a trzynaście zamieszkałe. 79. Na końcu znajduje się Wyspa Tule, która jest znana jedynie nielicznym, gdyż oddzielona jest od innych ogromną odległością i leży w środku Oceanu, w kierunku północno- zachodnim. 80. Znajdująca się między Brytanią a Hiszpanią wyspa Hibernia, rozciąga się w swoich najdłuższych odległościach z południowego zachodu do północy. 81. Pierwsza jej część, która zwrócona jest ku Oceanowi Kantabryjskiemu, spogląda z dość znacznej odległości na Brygancję, miasto leżące w Galicji, która ukazuje się jej jako ciągnąca się od południowego zachodu do północnego wschodu. Dokładnym miejscem zwróconym w stronę Brygancji jest ten cypel, gdzie ma swoje ujście rzeka Scena i gdzie się znajdują terytoria Velabrów i Luceniów. Hibernia, która jest bliska Brytanii, ale od niej mniejsza, bardziej nadaje się do zamieszkania z powodu klimatu i słońca. Mieszkają tu ludy szkockie. 82. Bardzo blisko Hibernii leży wyspa Mewania. Także i ona nie należy do małych i trudno zamieszkałych. Żyją tu również Szkoci. Oto są terytoria całej Europy. 83. Kiedy nasi starożytni, jak już powiedziałem, ustalili, że Afrykę powinno się uważać za trzecią część świata, uczynili to nie zdając sobie sprawy z jej wielkości, posługując się jedynie kryterium podziału. 84.

Historia przeciw poganom

W rzeczywistości to Mare Magnum, które oddziela się od zachodu od Oceanu, zwracając się ku południowi, czyni granice Afryki bardziej ciasne, gdyż wciska ją między siebie a Oceanem. 85. Z tejże to przyczyny niektórzy myśleli, że jest ona bardziej wydłużona i równa w swojej długości ze wszystkich stron, ale za to bardziej wąska. Dlatego też uważali za przesadne traktowanie jej jako trzecią część świata i przyłączywszy ją do Europy, chcieli uważać ją za kawałek drugiej części. 86. Poza tym w Afryce większa część ziemi nie nadaje się pod uprawę i z powodu upalnego słońca, jakiego w Europie nikt nie zna z przyczyny panującego tu chłodu, bo znaną jest rzeczą, że wszystkie rośliny i zwierzęta o wiele łatwiej przystosowują się do bardzo silnych mrozów niż do bardzo wielkich upałów. Dlatego też Afryka zdawała się ciągle mniejsza od Europy zarówno pod względem powierzchni, jak i ilości mieszkańców, gdyż miała dzięki swojej naturze mniej miejsca do życia, a więcej pustyni z powodu takiego właśnie klimatu. Dzieli się ona według prowincji i ludności w następujący sposób. 87. Region Libii, Cyrenajki i Pentapolis znajduje się w pierwszej części Afryki, tuż za Egiptem. 88. Rozpoczyna się on wraz z miastem Paretonio oraz Górami Catabatmon. Stąd posuwając się wzdłuż morskiego brzegu, ciągnie się on aż do Arae Philenorum. Od nich aż do Oceanu Południowego obszar Afryki jest zamieszkały przez ludy libioetiopskie i Garamantów. 89. Na wschodzie leży Egipt, na północy Morze

Historia przeciw poganom

Libijskie, na zachodzie Wielka Syrta i Troglodyci, naprzeciwko których leży wyspa zwana Calypso, znajdująca się na południu Oceanu Etiopskiego. 90. Prowincja Trypolitania, nazywana także Subventana lub regionem Arzugów, na której terenie znajduje się miasto Leptis Magna, zawdzięcza też swoją nazwę Arzugom, ludności mieszkającej wzdłuż całej trasy tej części Afryki. Graniczy ona na wschodzie z Arae Philenorum i leży pomiędzy Wielką Syrtą a Troglodytami, granicząc na północy z Morzem Siculus albo raczej z Adriatykiem i Małą Syrtą, na zachodzie z rejonem Byzacjum aż do jeziora Salinar, a na południu ma za sąsiadów takich barbarzyńców jak Getulów, Natabrów i Garamantów, którzy docierają aż do Oceanu Etiopskiego. 91. Jeśli zaś chodzi o Byzacjum, Zeugis i Numidię, to kiedyś całą tę prowincję nazywało się Zeugis, a nie jak dziś, tylko jeden okręg. 92. Tak też Byzacjum, na terenie którego znajduje się miasto Hadrumetus, Zeugis, gdzie leży wielka Kartagina i Numibia ze swoimi miastami Hipponą i Rusiccadą, graniczą na wschodzie z Małą Syrtą i jeziorem Salinar, na północy z tą częścią Mare Nostrum, która skierowana jest ku wyspom Sycylii i Sardynii, na wschodzie z Mauretanią Sytyfendzką, na południu z Górą Uzarae, za którymi aż po Ocean Etiopski, żyją etiopscy Nomadzi. 93. Mauretania Sytyfendzka i Cezareńska graniczą na wschodzie z Numibią, na północy z Mare Nostrum, zachodnią granicę stanowi rzeka Malva a południową Góra Astrixis, która oznacza linię

Historia przeciw poganom

podzału między stałą ziemią a piaskami, które ciągną się aż po Ocean i wśród których wędrują Etiopowie Gangines. 94. Mauretania Tingitana stanowi najdalszą część Afryki. Jej wschodnią granicę stanowi rzeka Malva, północną aż do cieśniny Kadyksu, która składa się z dwóch przeciwstawnych sobie przylądków Abenna i Calpes, Mare Nostrum, zachodnią pasmo Gór Atlas i Ocean Atlantycki. Południowo – zachodnią granicę tworzy Góra Hesperia, a południową ludność Autololów zwana wcześniej Galaulami, która mieszka aż po granice Oceanu Zachodniego. 95. Takie są granice całej Afryki. Teraz przystąpię do przeglądu miejsc, nazw i powierzchni wysp znajdujących się na Mare Nostrum. 96. Wyspę Cypr otacza od wschodu Morze Syryjskie, zwane w tym miejscu Zatoką Issycką, od zachodu morze Pamfilii od północy Aulone Cilicio i w końcu od południa Morze Syryjskie i Fenickie. Wyspa ta ma sto siedemdziesiąt pięć mil długości i sto dwadzieścia pięć mil szerokości. 97. Wyspa Kreta ograniczona jest od wschodu Morzem Karpackim, od zachodu i północy Morzem Kreteńskim, a od południa Morzem Libijskim, zwanym także Hadriatykiem. Ma ona sto siedemdziesiąt dwie mile długości i pięćdziesiąt szerokości. 98. Wyspy Cyklady, z których pierwszą licząc od wschodu jest Rodos, od północy Tenedos, od południa Carpathos a od zachodu Cythera, graniczą na wschodzie z wybrzeżem azjatyckim, na zachodzie z Morzem Ikaryjskim, na północy z Morzem Egejskim a

Historia przeciw poganom

na południu z Morzem Karpackim. Jest ich wszystkich razem pięćdziesiąt cztery i rozciągają się z północy na południe na pięćset mil długości, a ze wschodu na zachód, na dwieście. 99. Wyspa Sycylia posiada trzy przylądki: pierwszy nazywa się Pelorus i zwrócony jest w stronę północno- wschodnią. W pobliżu niego znajduje się miasto Messyna. Drugi nazywa się Pachynus i ma u swoich stóp miasto Syrakuzy. Spogląda on w stronę południowo- wschodnią. Trzeci, który nazywamy Lilybaeum, a na którym zbudowane jest miasto o tej samej nazwie, zwrócony jest na zachód. 100. Od Pelorusa do Pachynusa liczy sobie Sycylia sto pięćdziesiąt dziewięć mil, od Pachynusa do przylądka Lilybaeum - sto osiemdziesiąt siedem. Otoczona jest ona ze wschodu Morzem Adriatyckim, od południa częścią Morza Afrykańskiego, która leży na wprost Subwentanii i Małej Syrty, na północy i zachodzie Morzem Tyrreńskim, na południowym wschodzie ramieniem Adriatyku, które oddziela Tauromenitanów z Sycylii od Bruttów (Bruzów) w Italii. 101. Wyspy Sardynia i Korsyka oddziela mały przesmyk morza, liczący dwadzieścia mil. Sardynia ma na południu, naprzeciwko Numidii, terytorium Cagliari, podczas gdy naprzeciwko Korsyki, na północy leży Ulbia. 102. Liczy ona dwieście trzydzieści mil długości i osiemdziesiąt szerokości. Na wschodzie i na północnym wschodzie znajduje się Morze Tyrreńskie, które zwrócone jest w kierunku portu miasta Rzymu. Na zachodzie jest Morze Sardyńskie, na

Historia przeciw poganom

południowym zachodzie, w dość znacznej odległości, znajdują się Wyspy Baleary, na południu Zatoka Numidyjska, a na północ od niej, jak już powiedziałem, leży Korsyka. 103. Wyspa Korsyka jest z powodu licznych przyłądków bardzo kanciasta. Na wschód od niej jest Morze Tyrreńskie i port w Rzymie, na południu Sardynia, na zachodzie wyspy Baleary, na północnym zachodzie i na północy Zatoka Liguryjska. Ma sto sześćdziesiąt mil długości i dwadzieścia sześć szerokości. 104. Są dwie wyspy Baleary: większa i mniejsza. Większa jest położona naprzeciwko Tarragony, miasta w Hiszpanii, mniejsza po stronie północnej, naprzeciwko Barcelony. Pod większą znajduje się też wyspa Ebusos. Zwrócone są one na wschód, w kierunku Sardynii, na północny wschód w stronę Morza Gallicyjskiego, a na południe i północny zachód, w stronę Morza Mauretańskiego. Na zachód od nich znajduje się Morze Iberyjskie. 105. Te wyspy rozmieszczone od Hellespontu aż do Oceanu na całym Morzu Wielkim, uważane są za sławne dzięki swej kulturze i tradycji. 106. Dokonałem tu pobieżnego przeglądu, na ile było mnie stać, prowincji i wysp całego świata. Teraz opowiem, w granicach moich możliwości, o nieszczęściach, które na każdym miejscu gnębią pojedynczych ludzi i ukazę, w jaki sposób przebiegają one od momentu ich powstania oraz w jaki sposób oddziałują na każdego człowieka.

Historia przeciw poganom

3,1. Po tym jak świat ten został stworzony i upiększony, uczyniony przez Boga sprawiedliwy i nieskazitelny człowiek, a wraz z nim cały ludzki rodzaj, zdeprawowany zepsuciem, napełnił grzechem swoją naturę. Toteż sprawiedliwa kara nastąpiła za jego nieokrzesaną rozwiązłość. 2. Wyrok Boga, stwórcy i sędziego, który wydany został na człowieka grzesznika, stał się, z winy tego ostatniego, wyrokiem przeciwko ziemi, wyrokiem, który będzie trwał tak długo, jak długo ludzie zasiedlają ziemię. Podlegać mu będziemy. My wszyscy, nawet nie chcąc: zarówno ci, którzy uważają ten wyrok za sprawiedliwy, chcąc nie chcąc go przyjąć, jak i ci, którzy przyjmując go, ponoszą tego konsekwencje. Z drugiej strony spotykamy się z ułomnością człowieka i jego słabością w świadczeniu tego, o czym przekonuje go Pismo. 3. Ponadto, najbardziej wiarygodni autorzy nauczają z wielką jasnością, że kiedy morze rozlało się po całej ziemi i rozpętała się powódź, która pokryła wodami cały świat a niebo i morze były jedną rzeczą, rodzaj ludzki został wytępiony, z wyjątkiem niektórych, którzy dzięki zasługom swojej wiary, znaleźli ocalenie w arce, mogąc w ten sposób zachować gatunek. 4. Być może w tenże sam sposób rozumieją to również ci, którzy nie znając ani przeszłości ani Boga, autora czasów, przeczują prawdę i domyślając się na podstawie śladów dostarczonych przez te kamienie, które na każdym kroku spotykamy w odległych górach oblepione muszlami i ostrygami, z wydrążonymi przez wodę

Historia przeciw poganom

niszami. 5. I ponieważ mogły przechować się do naszych czasów rzeczy prawdziwe i godne, aby o nich napisać, wszelako dzięki sprzeniewierzeniu się pierwszego człowieka i wydaniu na niego i na cały jego rodzaj wyrokowi, a w końcu całemu zatraceniu rodzaju ludzkiego, wystarczy tych dwóch dowodów które należy uważać za niezwykle ważne. 6. Jeżeli nawet historycy pogańscy podejmowali sprawy, o których tutaj piszemy, to przez nas zostały one potraktowane bardziej kompleksowo, wraz z wieloma innymi, w tejże samej kolejności chronologicznej, w jakiej po sobie następowały.

4,1. Tysiąc trzysta lat przed założeniem Rzymu, Ninus, król Asyrii, który był „pierwszy”, jak tego pragną historycy pogańscy, pragnąc rozszerzyć swoje posiadłości, wyprowadził wojska poza swoją ojczyznę i spędził pięćdziesiąt lat swojego życia na prowadzeniu krwawych wojen w całej Azji. 2. On, rozpoczynając od południa i od Morza Czerwonego, zniszczył i ujarzmił Pontus Euxinus, położone na dalekiej północy oraz nauczał barbarzyńców Scytów, wówczas jeszcze spokojnych i niewinnych, budzić ich ospałe okrucieństwo, poznać ich własne siły i nie pić więcej mleka owiec lecz krew ludzką, a w końcu także zwyciężać, jak on ich zwyciężał. 3. W końcu pokonał w bitwie i zamordował Zoroastra, króla baktryjskiego i wynalazcę, jak się utrzymuje, sztuki magicznej. Po pewnym czasie Ninus umiera

Historia przeciw poganom

ugodzony strzałą podczas oblężenia zbuntowanego przeciw niemu miastu. 4. Po jego śmierci władza przechodzi w ręce jego żony Semiramidy, która przypominała odwagą swego męża oraz w ręce jego syna, który przypominał go wyglądem zewnętrznym. Przez czterdzieści dwa lata, czyniąc spustoszenie wśród innych ludów, kierowała ona swoim narodem, który przez ciągłe ćwiczenia stał się żądnym krwi. 5. Kobieta ta, niezadowolona z granic ustanowionych przez swojego męża podczas jego prowadzonych przez pięćdziesiąt dwa lata wojen, ujarzmiła podbijając Etiopię, i przyłączyła do swojego imperium. Prowadziła wojnę także z Indianami na ziemiach, na które nikt dotychczas nie wkroczył poza nią i Aleksandrem Wielkim. 6. W epoce tej prześladowania i masakry żyjących w pokoju ludów, były zbrodnia o wiele większą niż to jest obecnie, gdyż wówczas, ani wśród nich, ani poza nimi nie było obszarów, na których można było wzniecać wojnę a wewnątrz nie istniały żądze tak niepoohamowane. 7. Płonąca żądza i łaknąca krwi Semiramida, żyjąc wśród nieustannych okrucieństw i zabójstw, kazała pozabijać, sprawiając sobie najpierw z nimi przyjemność, tych, których zaprosiła jako królowa i z którymi prowadziła się jak nierządnicą. W końcu, rodząc nieuczciwie syna, najpierw haniebnie ukazała go wszystkim, a następnie, mając z nim bezpieczne stosunki, próbowała ukryć prywatną hańbę, pełniąc publiczną zbrodnię. 8. Rozkazała bowiem, że jeżeli pomiędzy

Historia przeciw poganom

rodzicami a dziećmi istnieją jakiekolwiek stosunki, które im się podobają, to są one dozwolone bez żadnego oglądania się na ograniczenia związane z naturą małżeństwa.

5,1. Tysiąc sto sześćdziesiąt lat przed założeniem Rzymu, jak opowiada nam Cornelius Tacyt i inni, region graniczący z Arabią, nazywany wówczas Pentapolis, został doszczętnie spalony przez ogień niebieski. Mówi on tak: „ 2. Niedaleko od tego miejsca są niziny, które swego czasu były bardzo żyzne i zaludnione wielkimi miastami, które następnie, jak się o tym mówi, zostały wypalone przez trafienie piorunów. Do dziś zachowały się ślady tego wydarzenia, a ziemia, trwała na pierwszy rzut oka, utraciła zdolność rozrodczą.” 3. W tym miejscu urywa swoje myśli, i nie wspomina jakoby te miasta były spalone wskutek ludzkich grzechów. Jednak po pewnym czasie zapomina o tym i dodaje: 4. „Ja gotów jestem przyznać, że te tak wspaniałe niegdyś miasta zostały spalone ogniem pochodzącym z nieba, a ziemia została skażona i zepsuta wyziewami z jeziora.” 5. Tymi słowami Tacyt, choć pozbawiony dobrej woli, przyznaje, że miasta te zostały zniszczone przez ogień. My jednak nie mamy wątpliwości, że było to spowodowane karą za grzechy ich mieszkańców. Twierdzi on także, że nie sprawiało mu trudności przyjęcie tego do wiadomości a jedynie chęć dalszego przekazania. O tym teraz opowiem i ja dodając

Historia przeciw poganom

więcej szczegółów. 6. Na granicy Arabii i Palestyny, gdzie góry, dzieląc się na dwie części, schodzą ku niżej leżącym dolinom, istniało niegdyś pięć miast. 7. To ostatnie miasto było małe. Inne były duże i bogate, gdyż teren wokół nich był żyzny, a rzeka Jordan, której wody, szczęśliwym zbiegiem okoliczności, były skanalizowane i puszczane ku dolinom, nie zaprzestawała użyźniania terenu. 8. W całym regionie, który tak źle korzystał ze swoich dóbr, ich nadmiar stał się przyczyną nieszczęść. Z obfitości bowiem powstaje luksus, a z jego powodu rodzą się haniebne żądze, dla których mężczyźni oddają się czynom nieprzyzwoitym w stosunku do innych mężczyzn, nie bacząc ani na miejsce, ani na stan, ani na wiek swój. 9. Wówczas oburzony Bóg, zesłał na tę ziemię ognisty deszcz siarki i spalił ją całą wraz z jej ludem i miastami, skazując je na wieczną zgubę w taki sposób, że pozostanie tu, aby świadczyć o Jego wyrokach. 10. I rzeczywiście, nawet dzisiaj można dostrzec kształt tego miejsca, lecz jest on niczym innym jak obszarem popiołu, a morze pokryło dolinę, nawodnioną swego czasu przez rzekę Jordan. 11. Pogarda Boża wybuchła z powodu rzeczy, które nie miały wielkiego znaczenia dla opinii publicznej, bo aby ukarać tą ludność, która w niegodny sposób używała dóbr i podniecając własne żądze, ściągnęła na siebie nieszczęście, także ziemia, na której wykwitły te miasta została najpierw spalona przez ogień, a następnie

Historia przeciw poganom

zakryta wodami, stając się namacalnym świadectwem wiecznego potępienia.

6,1. Także i ci, którzy kiedy tylko mogą, bluźnią przeciwko Chrystusowi, uważanemu przez nas, za sędziego wieków, odróżniają, jeżeli tylko zechcą przypadki Sodomy i Rzymu zestawiając ze sobą obie te kary. Ja ze swej strony, nie potrzebuję o tym wspominać, gdyż sprawy te są ogólnie znane. 2. Niemniej, chętnie słucham ich opinii, jeśli tylko wyrażają szczerze to, o czym myślą! 3. Nie sądzę, abym musiał się nazbyt martwić z tego powodu, że oni szepcą w nielicznych grupkach, chroniąc się po kątach, przeciwko czasom chrześcijańskim, od kiedy zgodnym głosem i jednomyślnym sądem cały lud rzymski wie jakie są jego uczucia i myśli. 4. To on, bez żadnego cienia wątpliwości zaświadczył, że przez krótki czas jego zwyczajna żądza rozrywek uległa przerwaniu z przyczyny pewnego nie mającego znaczenia wydarzenia, wykrzykując nieogłędnie: „Jeżeli przywrócono by rozrywki w cyrku, to nic by się nie zdarzyło”, co oznacza, że miecze Gotów nie uczyniłyby nic złego Rzymowi, jeżeliby pozwolono Rzymianom brać udział w rozrywkach w cyrku. 5. Chyba że, jak to się wielu przydarza, szczególnie w naszych czasach, kiedy to mały niepokój po długim okresie spokoju, uważa się za cierpienie nie do zniesienia. Myślą oni bowiem, że te pobłażliwe ostrzeżenia, które od

Historia przeciw poganom

czasu do czasu do nas dochodzą, cięższe są niż kary zesłane na innych, o których wszyscy albo słyszeliśmy, albo czytaliśmy. 6. Jeśli zaś chodzi o mnie, to wolałbym przypominać im o zniszczeniu mieszkańców Sodomy i Gomory aż do momentu, kiedy byliby zdolni nauczyć się i zrozumieć, w jaki sposób Bóg ukarał grzeszników, w jaki sposób może ich ukarać i w jaki sposób ich jeszcze ukarze.

7,1.Tysiąc siedemdziesiąt lat przed założeniem Rzymu, Telchinowie i Caryatus prowadzili upartą wojnę przeciwko Foroneusowi, królowi Argiwów i Parrasiów, wojnę bardzo niepewną i pozbawioną owoców zwycięstwa. 2. Wkrótce potem Telchinowie zostali pokonani i zmuszeni do ucieczki do ojczyzny. Nie wiedząc, co robić, przeświadczeni o tym, że powinni zerwać od jakiegokolwiek kontakty z innymi ludźmi, zajęli, nie natrafiając na żaden opór, wyspę Rodos, zwaną wcześniej Offiussa. 3.Tysiąc czterdzieści lat przed założeniem Rzymu miała miejsce w Achai ogromna powódź, która doprowadziła do ruiny prawie całą prowincję. A ponieważ miało to miejsce w czasach Oygosa, który był też założycielem Elensis i jej pierwszym królem, imię jego dało nazwę zarówno temu miejscu jak i całej epoce.

Historia przeciw poganom

8,1. Tysiąc i osiem lat przed założeniem Rzymu, miał miejsce w Egipcie niespotykany wprost i ogromny urodzaj, a po nim ogromny i nieprzerwany niedostatek, któremu miał zaradzić, z boską przewidywalnością, Józef, człowiek sprawiedliwy i mądry, jak zaświadcza o tym historyk Pompejusz i jego kompilator Justynus, między innymi tak piszący: 2. „Józef był najmłodszym spośród braci, którzy obawiając się jego wielkiej mądrości, uwięzili go i sprzedali obcym kupcom. 3. Zaprowadzony do Egiptu nauczył się z wielką mądrością, sztuki magicznej i został w krótkim czasie ulubieńcem króla. Był on rzeczywiście wielkim znawcą cudów i rozwinął także wiedzę wyjaśniania snów. Żadna strona ludzkich i boskich praw nie miała przed nim tajemnic. 4. Doszedł również do tego, że zaczął skupować zboże, przewidując na wiele lat wcześniej jałowość pól. Liczne były dowody jego doskonałości, które zdawały się pochodzić nie od człowieka, ale od Boga. 5. Synem Józefa był Mojżesz, który go przypominał nie tylko z tego powodu, że odziedziczył całą ojcowską wiedzę, ale też dzięki urodzie fizycznej. Jednak Egipcjanie, dotknięci świerzbem i trądem a także ostrzeżeni poprzez przepowiednię, wydalili go wraz z chorymi poza granice Egiptu, ażeby zbyt wiele osób nie zaraziło się epidemią.” Tak mówi Justynus. 6. Ale ponieważ ten sam Mojżesz, o którym oni mówią, iż był mądrym i doświadczonego, opisał dokładniej i z większą wiarygodnością czyny, których dokonał on sam i

Historia przeciw poganom

jego ludzie, należałoby w pierwszej kolejności uzupełnić niewiedzę tamtych przy pomocy szczerości i autorytetu tego, którego nawet oni cenią. 7. Następnie powinniśmy odeprzeć zarzuty zwodniczych podstępów kapłanów egipskich. Oni właśnie, a daje się to łatwo zauważyć, próbują bardzo przebiegle wymazać pamięć okazywanej wcześniej złości oraz pamięć miłosierdzia prawdziwego Boga, mieszając szczegóły swojego opowiadania, aby nie były uznawane, na niekorzyść ich bożków sprawiedliwe zasługi tego człowieka, jeżeli udałoby im się chytrze przepowiedzieć te nieszczęścia i przyczynić się do zapobieżenia im, albo też, jeżeli chcemy być bardziej pobłażliwi, po prostu o wszystkim zapominają. 8. Dzięki przewidywaniom tego właśnie Józefa, który był sługą prawdziwego Boga i troszczył się nieustannie z miłością o dobro stworzenia swojego Pana, podczas gdy ci wszyscy kapłani, którzy mieli obfitość pszenicy, ale tak naprawdę byli jedynie fałszywymi kapłanami, nie podzielali cierpień tych, którzy głodowali. Ponieważ nie zwracał on uwagi na to, co sprawiało przyjemność, ale na to, co przynosiło ból. 9. Chociaż historie i kalendarze milczą o jakichkolwiek faktach tej epoki, ziemia egipska przekazuje nam o niej jasne świadectwo: odebrana w znacznej części królowi i oddana rolnikom, aż do tej pory płaciła ona bez przerwy daninę składającą się z piątej części swoich produktów. 10. Wielki niedostatek żywności, o którym mówiono, potwierdził się kiedy królem

Historia przeciw poganom

Egiptu został obywatel Diapolis, o imieniu Amosis. W Assyrii panował wówczas Baleus a Argiwami rządził Apis. 11. Siedem lat głodu poprzedzone zostało przez siedem lat obfitości. Józef nasz, w swojej mądrości, zebrał i przechowywał cały ten nadmiar żywności, z taką łatwością, z jaką został wyprodukowany, ratując dzięki temu Egipt. W przeciwnym razie mógłby on się, dzięki niedbalstwu, zmarnować. 12. Przekazał Faraonowi wszystkie uzyskane pieniądze i chwalił Boga, oddając sprawiedliwie daninę temu, kto daniny oczekiwał i część temu, kto oczekiwał czci. Skupywał zwierzęta, ziemie i bogactwa wszystkich. A po tym jak postanowił, aby każdy odstąpił piątą część zbiorów, uwolnił z poddaństwa tych samych Egipcjan, którzy sprzedali swą ziemię i siebie samych, aby nie umrzeć z głodu. 13. I któż mógłby uwierzyć, że ten Józef, któremu Bóg powierzył pieczę uratowania Egipcjan, zniknie w krótkim czasie z ich pamięci, a jego synowie i całe jego potomstwo popadną w niewolę, skazani na wyczerpujący wysiłek, niemalże wyniszczeni poprzez masakrę. 14. Z tego samego powodu nie powinniśmy się też dziwić, że jeszcze dzisiaj spotkać możemy ludzi, którzy chociaż zdołali ocaleć, chroniąc się za imieniem chrześcijanina, oddalić miecz, który wisiał nad ich głowami, zdają się ignorować lub pokrywać hańbą imię Chrystusa, któremu winni są swoje zbawienie i mówią, że nudzą ich te czasy, choć właśnie dzięki chrześcijanom dostąpili zbawienia.

Historia przeciw poganom

9,1. Osiemset dziesięć lat przed założeniem miasta Rzymu, Amfitrion, trzeci po Kekroposie, objął władzę w Atenach. Za jego czasów powódź zniszczyła większą część ludności Tessalii. Tylko nieliczni zdołali się uratować, uciekając w góry, znajdując schronienie szczególnie na Górze Parnasie, w okolicy której rządził wówczas Deukalion. 2. Ten zgromadził na dwóch szczytach Parnasu tych wszystkich, którzy uciekli tutaj na łódkach, przyjął ich i karmił. Z tego powodu uważa się, że odnowił on rodzaj ludzki. 3. Potwierdza także Platon, że w tej epoce szalały również w Etiopii liczne plagi i okropne choroby, które doprowadziły niemal do całkowitego wyniszczenia mieszkańców. 4. I aby nie myślano, że czasy gniewu bożego i wojennego szału są od siebie odległe, właśnie w tejsze epoce ojciec Liber podporządkował sobie Indię, skąpał ją we krwi, dokonał rzezi, napelnił żądzą. I pomyśleć, że lud ten nigdy nie dokuczał nawet pojedynczemu człowiekowi i cieszył się jedynie życiem w swojej wiejskiej ciszy!

10,1. Twierdzą Pompejusz i Corneliusz, że osiemset pięć lat przed założeniem Rzymu, niewypowiedziane zarazy i plagi nie do zniesienia rozszalały się wśród Egipcjan. Obaj historycy mówią o tych rzeczach, opisując Żydów. Uderzyła mnie jednak pewna różnica w ich

Historia przeciw poganom

opowiadaniach. 2. W rzeczywistości Pompejusz lub ściślej mówiąc Justynus, wyraził się w następujący sposób: „Egipcjanie porażeni świerzbem i trądem, upomnieni dzięki wyroczni, wydalili Mojżesza wraz ze wszystkimi chorymi poza granice Egiptu aż do czasu, kiedy epidemia przestanie zarażać więcej osób. Mojżesz mianował się przywódcą wypędzonych, ukradł Egipcjanom święte przedmioty, które oni starali się odzyskać przy pomocy wojska, ale zostali zmuszeni przez burzę do cofnięcia się do swoich domów.” 3. Natomiast Corneliusz Tacyt wyraża się o tym wydarzeniu w następujący sposób: „Zdecydowana większość historyków jest zgodna, że kiedy w Egipcie wybuchła zaraza, która oszpecała ciało, król Bokhorys, idąc za wyrocznią Ammona od której oczekiwał pomocy, wydał rozkaz oczyszczenia królestwa i zaprowadzenia na inne ziemie tego szczepu ludzi, który jest znieawidzony przez bogów. 4. Zaczęto więc szukać owych ludzi, którzy w wielkiej liczbie zgromadzili się na pustyni. Kiedy jedni pozostali na wszystko obojętni, zanosząc się jedynie płaczem, Mojżesz, jeden z wypędzonych, upomniawszy ich, aby nie oczekiwali żadnej pomocy ani ze strony ludzi ani ze strony bogów, lecz aby zawierzyli tylko jemu, jako zesłanemu z nieba przywódcy, bo tylko on im pomoże oddalić obecne nieszczęścia.” 5. Przeto Corneliusz Tacyt mówi, że Żydzi zostali wypędzeni na pustynię przez samych Egipcjan, a następnie dodaje nieudolnie, że z pomocą swojego

Historia przeciw poganom

przywódcy, Mojżesza, oddalili od siebie nieszczęścia, którym poddani byli w Egipcie. Oznacza to, że pewne dzielne poczynania Mojżesza zostały tutaj ukryte. 6. Ze swej strony Justynus potwierdza, że Mojżesz, który został wypędzony wraz ze swoim ludem, wykradł Egipcjanom święte przedmioty, a kiedy ci próbowali odzyskać je przy pomocy wojska, wymęczeni i odrzuceni przez burzę, powrócili do swoich domów. Ujawnił więc Justynus, chociaż nie do końca, przynajmniej część tego, co Tacyt trzymał w ukryciu. 7. Z tego też powodu, od chwili, kiedy obaj historycy dali świadectwo Mojżeszowi jako wielkiemu przywódcy, pozwólmy też jemu samemu opowiedzieć o swoich słowach i poczynaniach. 8. Ponieważ Egipcjanie gnębili w niewoli i uciskali przy pomocy przymusowych robót naród wybrany przez Boga, to znaczy plemię Józefa, dzięki któremu mogli ocaleć, a na dodatek, wydając haniebną rozkaz, zabijali małych chłopców, Bóg, poprzez usta Mojżesza, rozkazał im, aby zostawili w spokoju Jego lud, aby ten mógł służyć tylko Jemu. 9. Kiedy nic sobie nie robili z Jego poleceń, zesłał na upartych mocną karę, dręcząc ich i wtrącając w rozpacz przy pomocy dziesięciu plag, aż zmuszeni zostali, w wielkim pośpiechu do wypuszczenia tych samych Żydów, którym wcześniej zabronili za wszelką cenę opuszczenia swoich ziem. 10. Po wodzie przemienionej w krew, która dla spragnionych była najgorszą ze wszystkich rzeczy, po okropnych ropuchach, które pełzały w każdym

Historia przeciw poganom

miejscu, po rzeczach czystych i nieczystych, po wściekłych komarach, które wprowadzały w nich powietrze, na każdym miejscu, a których nikt nie mógł się nijak pozbyć. 11. Po pladze bąków i gzów wdzierających się i gnieżdżących się okropnie także wewnątrz ciała, wywołujących okrutne i wstydlive cierpienia, po niespodziewanych nieszczęściach i ogólnej rzezi, dokonującej się pośród wszelkiego stada i trzody, po piekących pryszczach i cieknących wrzodach i jak to się zwykło mówić: „świerzb i trąd” roznoszący się po wszystkich ciałach, 12. po przeogromnej mieszaninie gradu i ognia, zabijającej zarówno ludzi jak i stada i rośliny, po chmarze szarańczy pustoszącej wszystko, co żywe a nawet i nasiona, po napelnionych przerażającymi wizjami ciemnościach tak gęstych, że można było ich dotykać i tak zgubnych z powodu ich trwania, 13. a w końcu po zabiciu na terytorium Egiptu wszystkiego, co pierworodne i po karze pozbawienia dzieci, zabitych w ten sam sposób, Egipcjanie, którzy nie ustępowali Bogu kiedy rozkazał, poddali Mu się, kiedy ich karał. Jednak zaraz potem, odważywszy się ścigać tych, których z nieszczerym żalem wypuścili, zapłacili za swoją szaloną wrogość. 14. Rzeczywiście, król ich wysłał przeciwko Żydom znajdującym się tu i ówdzie, egipskie wojska stanowili jeźdźcy zaopatrzeni w wozy bojowe. Jak liczne one były, możemy się domyślać choćby z tej jedynej rzeczy, że były one dość wystarczające, aby przestraszyć i zmusić do ucieczki ponad sześćset tysięcy ludzi. 15.

Historia przeciw poganom

Jednak Bóg, opiekun nieszczęśliwych i pogromca upartych, rozdzielił niespodziewanie wody Morza Czerwonego i otworzył obszerne przejście pomiędzy dwoma brzegami, podnosząc w górę wody i zatrzymując je, jak ściany jakiejś góry, w ten sposób, że zachęceni nadzieją przejścia bez przeszkód, wstąpili pobożni na drogę wybawienia, na które już nie liczyli, a bezbożnicy w przepaść nieoczekiwanej śmierci. 16. Tak więc, podczas gdy Żydzi szli bezpiecznie po suchej ziemi, na ogromną rzeszę Egipcjan napłynęła ponownie masa wód, przewróciła ich i pogrzebała wraz z królem i z całym Egiptem, który już był udręczony plagami, a który pozostał po tym ostatnim nieszczęściu, wyludniony. 17. Jeszcze dzisiaj możemy się spotkać z najpewniejszymi świadectwami tamtych zdarzeń. Zauważamy bowiem jeszcze dzisiaj dość wyraźnie, nie tylko na plaży, ale również w głębi morza, odciski wołów i ślady kół, a jeżeli od czasu do czasu, lub przez przypadek albo też nieumyślnie znikną, to są one natychmiast, dzięki Bożej woli, za sprawą wiatru i przyływu, przywracane do pierwotnego wyglądu. 18. W ten sposób każdy, kto nie nauczy się bojaźni Boga poprzez poszanowanie rozpowszechnionej wszędzie religii, będzie przerażony jego gniewem i przykładem kary, która należy do minionych czasów. 19. W tych czasach występowały także letnie upały tak silne, długie i trudne do zniesienia, że można by uwierzyć, że słońce zboczyło ze swojej drogi i nie mogło już więcej

Historia przeciw poganom

ogrzewać świata, ale jedynie go palić. Etiopczycy musieli znosić gorąco większe niż zazwyczaj, a Scytowie, którzy nie byli do tego przyzwyczajeni, nie byli w stanie wytrzymać upału. Było to także powodem, że niektórzy, nie chcąc uznać ogromnej mocy Boga, wyprodukowali śmieszny bajeczkę o Fetontisie, aby postarać się o bezpodstawne wyjaśnienia tego zjawiska.

11.1. Sedemset siedemdziesiąt pięć lat przed prawdopodobnym założeniem Rzymu, w ciągu jednej tylko nocy zamordowano pięćdziesięciu synów Egiptu, z powodu córek Danaa, brata króla Egiptu. Danaos, który był pomysłodawcą tak straszliwej zbrodni, wyrzucony z królestwa, które zdobył dzięki okrutnym szaleństwom, schronił się w Argos, a kiedy przewrotnie przekonał Argiwów do pomocy sobie w tej zbrodni, odebrał królestwo Stenelanowi, który przyjął go, kiedy ten był wygnańcem w potrzebie, po czym ogłosił się królem. 2. W epoce tej powinniśmy także umieścić krwawego tyrana Egiptu, Buzyrys, z jego okrutną gościnnością i jeszcze okrutniejszą religią. Podczas uctw ofiarowywał on bogom, współnikom swoich zbrodni, krew niewinnych gości. Szaleństwo to, które bez wątpienia jest dla człowieka wystarczająco bezecne, było takowym także prawdopodobnie i dla bogów. 3. Sprawdziła się także historia Tereusa, Procnusa i Filomeusa wraz z kazirodczym zabójstwem, które po niej

Historia przeciw poganom

nastąpiło i bardziej odrażająca od niego, uczta zastawiona fatalnym jadłem, kiedy to matka, aby pomścić synka, daje go jego ojcu do zjedzenia. 4. W tym samym czasie Perseusz przeszedł z Grecji do Azji i ujarzmił barbarzyńców, wydając im długą i trudną wojnę, by w końcu, jako zwycięzca, dać swoje imię ludowi, który podbił. Z tego to powodu Persjanie nazywają się podobnie jak Perseusz.

12.1. Teraz zmuszony jestem przyznać, że przez narzucenie sobie ograniczeń, pomijam wiele zła, które działo się w tamtej epoce i skracam każdą historię. W przeciwnym razie nigdy nie zdołałbym pokonać tak poplątanej puszczy, gdybym nie przelatywał ciągle nad tym czy innym punktem. 2. Jeśli królestwo Assyrii trwało do Sardanapala tysiąc sto sześćdziesiąt lat, będąc rządzone przez około pięćdziesięciu królów i przez cały ten okres nie wywoływało nigdy wojen ani też do nich nie podburzało, kiedy bym skończył, nie mówię już, opisywać, lecz choćby tylko wyliczać jego władców? 3. Tym bardziej nie powinniśmy pomijać dziejów Greków i z jeszcze większą troską winniśmy wydobywać na światło dzienne historię Rzymian. Nie ma tu konieczności wymieniania haniebnych czynów Tantalą czy Pelopsa i jeszcze bardziej haniebnych bajek, które ich dotyczą. 4. Tantal, król Frygów, porwał w niesławnym celu Ganimedesa, syna Trosa, króla Dardanów, i zatrzymał go przy sobie, dokonując rzeczy

Historia przeciw poganom

jeszcze bardziej niegodziwych, będąc nawet zmuszonym o niego walczyć, jak przyznaje poeta Fenokles, który przypomina także, że właśnie z tego powodu wybuchła wielka wojna, 5. albo też, jak tego pragnie ten sam Fenokles, Tantal, z wiernego czciciela bogów, porwał chłopca, aby przygotować go do znoszenia rozwiązanych zachcianek Jowisza, stręcząc go, co było dla niego czymś normalnym, gdyż nie zawahał się też poświęcić syna Pelopa, aby wystawić jego ciało podczas uczty, 6. Trudności rodzi opisywanie walk, nawet tych wielkich pomiędzy Pelopsem a Dardanosem i Trojanami. A ponieważ wieści o nich doszły do nas z bajek, należałoby je przyjąć z przymrużeniem oka. 7. Pozostawiam także fakty, na podstawie których pisał już Palefatus, a które dotyczą Perseusa, Cadmusa, Tebańczyków i Spartan, a które są splotem wzajemnych nieszczęść. 8. Przemilczę o zbrodniach Lemniadów, nie wspomnę o wzbudzającej litość ucieczce Pandiona, króla Ateńczyków, udam, że nie znam nienawiści, hańby i zbrodni, Atreusa i Tyestesa, które dotarły nawet do nieba. 9. Opuszczę Edypa, zabójcę swojego ojca, męża swojej matki, brata własnych dzieci, ojca samego siebie. Wolałbym pominąć milczeniem jak bardzo zamartwiali się Eteokles i Polinejkes spotkawszy się w pojedynku, obawiając się że nie będą mogli zabić przeciwnika i odnieść zwycięstwa. 10. Nie chciałbym pamiętać o Medei „zranionej okrutną miłością”, która cieszy się z zamordowania dzieciątek, ani o wszystkich innych zbrodniach,

Historia przeciw poganom

które popełniono w tej epoce. Można sobie wyobrazić, jakie okrucieństwa musieli wówczas znosić ludzie, jeżeli mówi się, że nawet gwiazdy się przed nimi chroniły.

13,1. Pięćset sześćdziesiąt lat przed przypuszczalnym założeniem Rzymu miała miejsce najbardziej zjadła wojna pomiędzy Kreteńczykami a Ateńczykami. Obydwa te ludy poniosły ogromne straty, a po zwycięstwie Kreteńczyków, zaczęli się oni zachowywać w sposób szczególnie okrutny. 2. Rzucali bowiem na pożarcie Minotaurowi, którego nie wiem, czy lepiej nazywać zezwierzęconym człowiekiem czy też zwierzęciem o pewnych ludzkich rysach, dzieci szlachty ateńskiej, po czym wydarłszy, że tak powiem, oczy Grecji, utuczili tego bezkształtnego potwora. 3. W tych samych dniach Lapici i Tesalczycy mierzyli się w jednej ze swoich sławetnych bijatyk. 4. Palefatus w pierwszej księdze swoich *Incredibilów* mówi, że Tesalczycy byli przez Lipitów uważani za centaurów. Tak też na nich wołali, gdyż Tesalczycy, kiedy dosiedli bojowych rumaków, zdawali się tworzyć jedno ciało wraz ze zwierzęciem.

14,1. Czteryście osiemdziesiąt lat przed założeniem Rzymu, Vesozes, król Egiptu, chcąc wywołać wojnę i przyłączyć do swojego królestwa południowe i północne regiony, odłączone od siebie całym

Historia przeciw poganom

niebem i morzem, z własnej woli wypowiedział wojnę Scytom, po tym jak wysłał do nich wcześniej swoich ambasadorów, aby powiadomić urzędowo nieprzyjaciela o warunkach złożenia broni. 2. Scytowie odpowiedzieli posłańcom, że król tak bogaty, jak Vesozes, zachowuje się jak głupiec, podejmując się wyprawy przeciwko biednemu ludowi, która nie przyniesie mu żadnej korzyści, a jedynie szkody, zamiast troszczyć się o niepewne sprawy wewnętrzne. Poza tym oni nie oczekiwali, aż ten przyjdzie do nich, lecz spontanicznie wyruszyliby mu naprzeciw, aby uzyskać ofiarowany im łup. Po słowach nastąpiły fakty. Najpierw zmusili przerażonego Vesoza do ucieczki do swego kraju, następnie zaatakowali wojsko pozostawione bez dowódcy, przywłaszczyli sobie całe wojenne mienie i ograbiliby z pewnością cały Egipt, gdyby nie byli zmuszeni do wycofania się z powodu wroga, który zagrażał im z bagien. 4. Potem powrócili natychmiast na tyły, ujarzmiając Azję, czyniąc liczne spustoszenia i każąc płacić sobie daninę. Po takim panoszeniu się przez lat piętnaście, wojując bez przerwy, zostali w końcu wezwani do ojczyzny nieustannymi prośbami swoich żon, które groziły im splodzeniem dzieci z sąsiadami.

15,1. W międzyczasie, u Scytów, dwaj młodzi książęta: Polinos i Scolopetiusz, wyrzuceni z ojczyzny wskutek spisku możnych, wyprowadzili ze sobą wielką liczbę młodzieży i osiedlili się na

Historia przeciw poganom

wybrzeżach Kappadocji Pontyjskiej, nad rzeką Termodontą, podbijając nizinę Temiscyrę. W tej okolicy pustoszyli przez dłuższy czas leżące niedaleko osady, aż sąsiadujące z nimi ludy połączyły swe siły, złapały ich w pułapkę i zabiły. 2. Żony ich, wstrząśnięte wygnaniem i wdowieństwem, chwyciły za broń i chcąc, aby też inne znalazły się w ich sytuacji, aby wszystkie spotkał ten sam los, zamordowały resztę mężczyzn i podburzone gniewem przeciw nieprzyjacielowi, za cenę swej krwi pomściły zabitych mężów, niszcząc sąsiadów.³ Po zawieszeniu broni przyłączyły się do obcych, zabijając natychmiast po urodzeniu wszystkie dzieci płci męskiej i wychowując z troską córki, którym zaraz po urodzeniu wypalano prawą pierś, aby nie przeszkadzała im w noszeniu łuku. Z tej to przyczyny nazwano je Amazonkami. 4. Mięły dwie królowe: Marpezję i Lampeto, które, podzieliwszy na dwie części gromady Amazonek, trudniły się na przemian to wojną, to obroną ojczyzny. 5. Ujarzmiły one ogromną część Europy, zdobyły niektóre miasta w Azji, założyły Efez i inne miasta, po czym wezwały do ojczyzny większą część swego wojska, obładowanego bardzo bogatym łupem. Resztą armii pod wodzą Marpezji, miała bronić podbojów dokonanych w Azji. Ale te zostały otoczone przez wrogów i wybite. 6. Miejsce Marpezji zajęła jej córka Sinope, która łączyła w sobie wiecznotrwałe dziewictwo z nadzwyczaj doskonałą walecznością. 7. Sława Amazonek powodowała u ludzi

Historia przeciw poganom

wielki podziw dla nich i wielki strach. Nawet Herkules, któremu jego pan rozkazał wyruszyć zbrojnie przeciwko ich królowi, wyruszył jakby na spotkanie oczywistego niebezpieczeństwa, zabrał ze sobą samą wybraną i szlachecką młodzież z całej Grecji i przygotował dziewięć okrętów wojennych. Ale nie będąc zadowolonym z sił, jakie posiadał, wołał zaatakować Amazonki z zaskoczenia i okrążył je niespodziewanie. 8. W tym czasie królestwem kierowały dwie siostry: Antiope i Orytia. Herkules dotarł tam przez morze, zdołał opanować ich ziemie, gdyż nie zachowano należytej ostrożności, były bez broni i niezdadne do działań z powodu zaniedbań, których przyczyną był pokój. Wiele z nich zabito lub wzięto do niewoli. Wśród tych ostatnich znalazły się także dwie siostry Antiope: Melanippe i Hippolite. Pierwszą z nich prowadził ze sobą Herkules a drugą Tezeusz. 9. Ale kiedy Tezeusz połączył się z Hippolitą małżeństwem, Herkules oddał Melanippę siostrze i dostał od królestwa broń jako cenę okupu. 10. Po Orytei królestwem zaczęła rządzić Pantazilea, o której wiemy, jak dzielnie poczynała sobie wśród innych bohaterów pod Troją.

16,1. Och! Jak bardzo boli i jak bardzo zawstydzają ludzkie szaleństwo! Kobiety, które uciekły z ojczyzny, wkracząc do Europy i do Azji, to znaczy, do dwóch najbardziej zaludnionych i najsilniejszych części świata, przemierzają je wzdłuż i wszerz, przynosząc ze sobą

Historia przeciw poganom

zniszczenie i okupują je przez prawie sto lat, burząc wiele miast i zakładając nowe. Jednakże utrapienia tych czasów nie były przypisane jedynie nieszczęsnej naturze człowieka. 2. Wówczas to, ludy, które wtedy nazywano Getami, a dzisiaj Gotami, o których Aleksander mówił, że wolałby ich uniknąć, przed którymi Pyrrus czuł strach, z którymi nawet Cezar nie chciał prowadzić wojny, zostawiły swoje opustoszałe siedziby i wkroczyły masowo ze wszystkimi swoimi siłami na teren prowincji rzymskich, mając nadzieję, a byli to przecież ci, którzy okazywali nam okrucieństwo, zawrzeć, dzięki prośbom taki pakt przymierza z Rzymianami, jaki mogliby uzyskać zbrojnie. 3. Prosimy o kawałek ziemi, dany im nie według własnego wyboru, lecz według naszego mniemania, na którym mogliby założyć swoją siedzibę. Oni, którzy mieli do swojej dyspozycji ogromne, przez siebie podbite tereny, mieliby zupełną swobodę zatrzymania dla siebie tego, co im się podoba. Ofiarowali się, aby bronić rzymskiego cesarstwa, ci którzy sami byli postrachem niepokonanych imperiów. 4. A przy tym byli to poganie. W swojej ślepotcie, uważając, że nie mogą się mierzyć z rzymską walecznością, nie wierząc, że te dobra zostały im przyznane z pełnym przestrzeganiem układów ze strony Rzymian, ani nawet w to, że mogą te układy pojąć, zgodzili się uznać je dzięki religii chrześcijańskiej, która łączy wszystkie ludy w tym samym duchu przymierza, w którym

Historia przeciw poganom

pobici są bez walki, wszyscy ludzie, podczas gdy w dawnych czasach ich kobiety pustoszyły dokonując wielkich rzezi, większą część świata.

17,1. Czteryście trzydzieści lat przed prawdopodobną datą założenia Rzymu, miały miejsce następujące wydarzenia, tak bardzo rozślawnione: porwanie Heleny, liga grecka, zbiorowisko tysiąca okrętów, następnie dziesięcioletnie oblężenie, a w końcu osławiona masakra Troi. 2. Ileż narodów, ileż wielkich ludów zostało wciągniętych i wycieńczonych zawirowaniami tejże wojny, którą prowadzono z wielkim rozlewem krwi przez dziesięć lat, objawił nam Homer, genialny poeta, w swoim wspaniałym poemacie. Nie jest jednak naszym zadaniem dokładne opisywanie tych zdarzeń, gdyż za bardzo wydłużałaby się nasza praca, a chodzi przecież o rzeczy znane wszystkim bardzo dobrze. 3. niemniej ci, którzy znają okrucieństwo tego oblężenia, grozę jego zniszczenia, rzeź i niewolę Trojańczyków, mogą się zastanowić, czy jest sens oburzania się na obecne czasy, jakiegokolwiek by one nie były, od chwili, kiedy dzięki tajemniczemu miłosierdziu Bożemu, wrogów, zamiast prześladować ich po całej ziemi, używając do tego wszystkich sił będących do dyspozycji, lepiej byłoby, zgodnie z pragnieniem pokoju, aby byli oni otoczeni przez morze, dostarczając nam dzięki temu więcej zakładników. Nie tylko to, ale ponieważ nikt nie uwierzy, że zachowują się tak jedynie z zamiłowania do spokoju, wrogowie ci ofiarują samych

Historia przeciw poganom

siebie i narażają na ryzyko swoje życie broniąc rzymskiego pokoju, przeciw innym ludom.

18,1. Kilka lat później, Eneasz, uciekinier z Troi, dotarł do Italii. Nauka, którą otrzymaliśmy w szkole, wywarła w naszej pamięci niezatarte wrażenia. Wiemy, jakie siły decydowały o jego wędrówce, jakie wojny wywołał w przeciągu trzech lat i jakie ludy doprowadził do nienawiści i skazał na zagładę. 2. Oprócz tego w przeciągu tych lat, odnotowuje się wypędzenie i klęski Greków. Przegrana mieszkańców Peloponezu, której przyczyną była śmierć Codrusa, Trakowie, jeszcze nieznani, którzy wywołali nowe wojny, a w końcu totalne zamieszanie w całej Azji i w Grecji.

19,1. Sześćdziesiąt cztery lata przed założeniem Rzymu, nad Asyryjczykami sprawował władzę Sardanapal, człowiek bardziej zepsuty niż kobieta. Arbatus, jego prefekt, który sprawował wówczas władzę w Medii, widząc jak snuje się on w purpurowym kobiecym ubraniu wśród znenawidzonego tłumu, przeklął go i złorzeczył mu. Kiedy wkrótce potem wybuchł bunt wśród mieszkańców Medii, Sardanapal zmuszony był chwycić za broń, a kiedy został pokonany, rzucił się na rozpalony stos. W konsekwencji tego zdarzenia królestwo Asyrii przeszło w ręce Medów. 2. Następnie ze wszystkich stron wybuchały wojny, o których błędem byłoby rozprawiać jedynie

Historia przeciw poganom

pobieżnie. Poprzez liczne wydarzenia królestwo przeszło w końcu w ręce Scytów i Chaldejczyków, dopóki ponownie, w ten sam sposób, nie powróciło do Medów. 3. Chociaż chciałbym się streszczać, muszę wspomnieć o tym, jak wielkie były spustoszenia i niedole tych ludów i ile wojen wybuchło w tych krajach, gdzie tyle razy dochodziło do zmiany władcy. 4. Po tych wydarzeniach władzę w Medii objął Fraortes, który dwadzieścia dwa lata swojego panowania spędził na nieustannych walkach przeciwko Asyryjczykom i Persom. 5. Po nim władza przeszła w ręce Dioklesa, wielkiego znawcy sztuki wojennej, zajętego ciągłymi wojnami. On, umierając, pozostawił Astyagesowi znacznie powiększone państwo. 6. Astyages nie miał dzieci płci męskiej, ale miał wnuka, Cyrusa, urodzonego w Persji, który zaledwie dorósł, zebrał oddział Persów i wypowiedział dziadkowi wojnę. 7. Wówczas Astyages, zapomniawszy o zbrodni, jaką wcześniej popełnił przeciwko Harpagosowi, kiedy to, zapraszając go na ucztę, zabił mu jedyne go syna, który był wówczas jeszcze bardzo małym dzieckiem. A ponieważ szczęśliwa niewiedza wcale nie sprawia bólu, nawet po stracie jedyne go syna, przygotował mu haniebny posiłek mięsny, pokazał mu ręce i głowę syna. 8. Zapomniawszy przeto o tym zdarzeniu, chciał właśnie Harpagosowi powierzyć kierowanie wojną. Kiedy ten ostatni dostał w swoje ręce wojsko, poddał je natychmiast Cyrusowi, zdradzając Astyagesa. Dowiedziawszy się o tym Astyages,

Historia przeciw poganom

zebrał ze sobą oddziały i osobiście wyruszył przeciw Persom, wstrzymując z wielką zajadłością wojnę, grożąc karą każdemu, kto ze strachu uchyli się od walki. 9. Ta groźba sprawiła, że Medowie walczyli z zapalem, a wojska perskie, odepchnięte dwukrotnie, zaczęły powoli ustępować. Wówczas matki i żony Persów przybiegły na spotkanie do swoich mężczyzn i prosiły ich, aby powrócili do walki. Ponieważ ci byli uparci, podniosły do góry ubrania, ukazując swój wstyd i pytając ich, czy chcą uciec do łona swoich matek i żon. 10. Upokorzeni, powrócili na pole bitwy i mocnym natarciem zmusili do ucieczki tych, którzy wcześniej ich odepchnęli. Wówczas Astiages został uwięziony, a Cyrus zadowolił się jedynie pozabawieniem go królestwa, gdyż uczynił go jednocześnie władcą wielkiego ludu Hirkanów, bo i on sam nie chciał już wracać do Medów. W taki oto sposób imperium Medów zakończyło swój żywot. 11. Jednak narody, które płaciły daninę Medom, zbuntowały się przeciwko władzy Cyrusa, co stało się dla niego przyczyną wielu wojen.

20,1. W tym czasie Sycylińczyk Falaris, obwołując siebie tyranem, dręczył mieszkańców Agrigento. 2. Okrutnego serca, mający jeszcze bardziej okrutnych towarzyszy, zachowywał się jak szaleniec wobec niewinnych ludzi. W końcu jednak ten niesprawiedliwy człowiek znalazł sprawiedliwego, który go pokonał. 3. Niejaki Perillus,

Historia przeciw poganom

rzemieślnik, który wyrabiał rzeczy z brązu, chcąc sobie zasłużyć na przyjaźń tyra, mniemając, że zrobi mu stosowny do jego okrucieństwa prezent, zbudował brązowego byka, umieszczając w jego boku wykonane po mistrzowsku otwarcie, przystosowane do wpechnięcia tam skazanych. Kiedy zamknięty tam człowiek był palony podłożonym pod spodem ogniem, obszerne wgłębienie z brązu zwiększało siłę wydzieranego przez ból krzyku i wraz z ponurym odgłosem słychać było dźwięk odpowiadający wizerunkowi statuy, tylko ze straszliwymi następstwami tak, że można by powiedzieć, iż jest to ryk zwierzęcia, a nie jęk jakiejś osoby. 4. Ale Falaris doceniając dzieło i przeklinając jego autora, znalazł sposób ukarania Perillusa i dał na pewien czas upust swojemu okrucieństwu. I rzeczywiście ukarał rzemieślnika przy pomocy jego własnego dzieła. 5. Nieco wcześniej od opisywanych wydarzeń, żył również Aremulus, król Latynów, który przez osiemnaście lat wyróżniał się coraz bardziej ciężkimi zbrodniami i bezbożnością, aż został za sprawą wyroków boskich, ugodzony przez piorun, otrzymując, chociaż zbyt późno, należną karę. 6. A teraz niech Latynowie i Sikulowie wybierają według własnego upodobania, czy chcieliby żyć w czasach takiego Arumulusa czy Falarisa, którzy w męczarniach odbierali życie niewinnym ludziom, czy też w naszej, chrześcijańskiej epoce, kiedy cesarze rzymscy zachowują wszystkie

Historia przeciw poganom

przykazania religii, po tym, jak unicestwili tyranię dla dobra państwa, nie każąc nawet tyranom płacić kary za ich zbrodnie!

21,1. Trzydzieści lat przed założeniem Rzymu, mieszkańcy Peloponezu i Ateńczycy walczyli między sobą ze wszystkich sił i z wielką zjadłością. W wojnie tej obustronne masakry tak zdziesiątkowały ludność, że gdyby nawet obie strony wyszły zwycięsko, to i tak żadna z nich nie byłaby w stanie prowadzić dalej wojny. 2. W tym także okresie niespodziewany wypad Amazonek i Cyrumerionów w Azji powodował przez dłuższy czas na wielkim obszarze liczne spustoszenia i rzezie. 3. Dwadzieścia lat przed czasem, w którym prawdopodobnie założone zostało miasto Rzym, Spartanie wydali Messeńczykom wojnę, gdyż ci znieważyli spartańskie dziewczyny przy okazji wielkich uroczystości religijnych. Oba te ludy zwalczały się wzajemnie z nieposkromioną zaciętością przez dwadzieścia lat, wciągając w swoje nieszczęścia siły całej Grecji. 4. Spartanie przysięgli sobie śmierć i zajęci wypełnianiem tego ślubowania, próbowali zniszczyć Messenię. Wyczerpani jednakże dziesięcioma długimi latami oblężenia, kiedy to nie widzieli żadnego owocu swojego zwycięstwa, a nade wszystko zmuszeni do powrotu do domu narzekaniami żon, które zarzucały im długą nieobecność i fakt, że nie mogą płodzić dzieci, zwołali naradę i powrócili do domu. 5.

Historia przeciw poganom

Obawiając się, że kiedy pewnego razu zostanie odebrana im nadzieja posiadania synów, mogą doznać z powodu swojego uporu jeszcze większej klęski, niż tej z ręki Messenii, wybrali tych spośród wojskowych, którzy przybyli po przysiędze, aby zająć miejsce poległych i odesłali ich do Sparty pozwalając im haniebnie i na niekorzyść, łączyć się mieszając, ze wszystkimi kobietami. 6. Sami ze swojej strony, pozostali niewzruszeni w swoim postępowaniu, a kiedy zostało przy pomocy oszustwa zniszczone miasto, wzięto do niewoli jego mieszkańców. Ci jednak, po trwającym przez dłuższy czas okresie poddaństwa, wśród łańcuchów i bicia, zdołali zrzucić jarzmo, chwytając za broń i rozpoczynając wojnę. 7. Wówczas Spartanie wybrali na swojego wodza w tej wojnie ateńskiego poetę Tyrteusza. Kiedy zostali pokonani w trzech bitwach, zostali zmuszeni do zaciągnięcia w miejsce poległych, niewolników, którym przywrócono wolność. 8. Także sami nie przestali walczyć z obawy przed niebezpieczeństwem. Zagrzewani do boju przez Tyrteusza, ich wodza i poetę, który ułożył pieśń bohaterską i wygłosił ją w obecności całego wojska, szybko powrócili do walki, poświęcając się z tak wielką zajadłością, że rzadko zdarza się tak krwawa bitwa, jak ta. W końcu Spartanom przypadło zwycięstwo. 9. Messeńczycy po raz trzeci wznieśli wojnę. Spartanie także nie tracili czasu. Z obu stron zwołano na pomoc olbrzymie siły. Wówczas to Ateńczycy, widząc, że Spartanie zajęci byli w innym miejscu,

Historia przeciw poganom

przygotowali się, aby na nich napaść z drugiej strony. 10. Lecz Spartanie nie pozostali beczynni. W czasie, kiedy sami zajęci byli walką z Messeńczykami, wysłali mieszkańców Peloponezu do odparcia ataku Ateńczyków. Ci ostatni, słabi, gdyż wysłali swoją małą flotę do Egiptu, zostali najpierw dość łatwo pokonani w bitwie morskiej, ale później, kiedy ich flota powróciła i wzrosła także liczba żołnierzy, ponownie wezwali zwycięzców do wojny. 11. Spartanie opuścili na chwilę Messeńczyków i obrócili oręż przeciwko Ateńczykom. Walczono długo i krwawo, ponosząc wiele ofiar po obu stronach, nie odnosząc przy tym zwycięstwa. W końcu, z powodu niepewnego wyniku, obie strony zakończyły bitwę. 12. Stosownie byłoby wspomnieć w tym miejscu, że Sparta i Lacedemonia są tym samym miastem, i że dlatego też Lacedemonowie zwani są również Spartanami. 13. Następnie Lacedończycy powrócili na wojnę przeciwko Messenii, i aby jednocześnie móc nękać Ateńczyków, prowadzili rozmowy z mieszkańcami Teb na temat możliwości oddania im władzy nad Beocją, którą utracili w czasie wojen perskich. 14. Tak silny był gniew Spartan, że nawet będąc zajętymi prowadzeniem dwóch wojen, nie wzbraniali się przystąpić do trzeciej, a także do przysporzenia wrogów swoim nieprzyjaciołom. 15. Zaniepokojeni rozpetaną na tak wielką skalę wojenną burzą Ateńczycy, wybrali dwóch dowódców, Peryklesa, człowieka odznaczającego się dzielnością i Sofoklesa, autora

Historia przeciw poganom

tragedii. Oni, dzieląc pomiędzy siebie wojska, zdewastowali wzdłuż i wszerz terytorium Sparty i przyłączyli do swego państwa wiele miast w Azji. 16. Od tamtej pory, przez następne pięćdziesiąt lat, walczono z ciągle niepewnym rezultatem, zarówno na morzu jaki i na lądzie, aż do momentu, kiedy Spartanie wyczerpali swoje siły i utracili zaufanie tych, których uznaniem się poprzednio cieszyli, stając się przedmiotem hańby także dla swoich sprzymierzeńców. 17. Nie zdajemy sobie sprawy z tego, iż zło to panoszyło się w Grecji przez okres wielu pokoleń. Dzisiaj nie byłibyśmy w stanie znieść nawet krótkiej przerwy w zażywaniu naszych przyjemności, czy też na krótki czas zahamować naszą rozwiążłość. 18. Jaka istnieje różnica pomiędzy ludźmi tamtej epoki a tymi żyjącymi dzisiaj; że tamci znosili pokornie najgorsze zło gdyż urodzili się i wychowali wśród zła, i nie znali lepszych czasów, natomiast współcześni, przyzwyczaili się w swoim życiu do nieprzerwanego spokoju, złożonego z ciszy i przyjemności, zadręczają się nawet z powodu małej chmurki, która płynąc ponad ich głowami, przyniesie drobny niepokój. 19. Zanoszą oni często swoje modły do Tego, który jest w stanie oddalić od nich ten niewielki niepokój, a dzięki którego wspaniałomyślności mogą się cieszyć nieustannym pokojem, nieznanym w zamierzchłych czasach! 20. Teraz sobie przypomniałem, że biorąc się do szkicowania, zamierzałem podzielić moje opowiadanie na części, obiecując, że opiszę czasy od stworzenia

Historia przeciw poganom

świata do założenia Rzymu. 21. Niemniej skończymy na tym tę księgę, którą rozwijaliśmy począwszy od stworzenia świata, w ten sposób, aby następną rozpocząć od daty założenia Rzymu. Będą w niej opowiedziane nieszczęsne wydarzenia tamtych czasów, w następstwie bardziej ze sobą sprzężonym, gdyż człowiek stawał się powoli bardziej doświadczony i niegodziwy.

Historia przeciw poganom

KSIĘGA DRUGA

1,1. Nikt, jak myślę, nie może lekceważyć tego, że Bóg stworzył człowieka i umieścił go na tym świecie. Dlatego, kiedy człowiek grzeszy, również świat staje się pohańbiony i aby stłumić naszą niepowściągliwość, ziemia, na której żyjemy, ukarana została śmiertelnością zwierząt, jałowością swoich owoców. 2. Jednakże, jeśli jesteśmy stworzeniami Boga, stajemy się słusznie przedmiotem Jego troski. Bo któż nas kocha bardziej niż Ten, który nas stworzył? Któż, następnie, podtrzymuje nas w lepszym usposobieniu, niż Ten, który nas stworzył i kocha? Któż, w końcu może uporządkować i wspierać nasze działania z większą mądrością i starannością, od Tego, który z góry przewidział to, co powinno być zrobione i doprowadza do spełnienia

Historia przeciw poganom

togo, co powinno być uczynione oraz doprowadza do spełnienia tego, co przewidział. 3. Dlatego każda władza i każdy porządek pochodzą od Boga. Wyczuwają Go ci, którzy nigdy nie czytali o Nim w książkach, a kto o Nim czytał, ma Go zawsze w swoim sercu. A jeżeli od Boga pochodzi władza, to tym bardziej pochodzą od Niego królestwa, od których wywodzą się inne moce. 4. A jeżeli od Niego pochodzą różne królestwa, to prawdą jest, że pochodzi także od Niego to największe królestwo, jakimkolwiek by ono nie było, któremu poddane są wszystkie inne moce innych królestw. Takim na początku było Imperium Babilońskie, potem to macedońskie, następnie owo afrykańskie, a w końcu Cesarstwo Rzymskie, które trwa do dzisiaj. 5. Przez ten cudowny porządek cztery te cesarstwa sprawowały władzę w różnych okresach i w czterech różnych częściach świata: babilońskie na Wschodzie, kartagińskie na Południu, macedońskie na Północy, a rzymskie na Zachodzie. 6. Pomiędzy pierwszym z nich a ostatnim, czy też, innymi słowy, pomiędzy babilońskim a rzymskim, jak pomiędzy starym już ojcem a jeszcze bardzo młodym synem, istniały dwa inne cesarstwa, nie trwające długo: afrykańskie i macedońskie, jakby opiekun i obrońca; które weszły na scenę nie prawem dziedziczności, ile prawem potęgi czasu. A że tak właśnie było, spróbuję wykazać z największą jasnością.

Historia przeciw poganom

2,1. Ninus był pierwszym królem Asyryjczyków, który wyłonił się przed innymi. Po zamordowaniu Ninosa, jego żona Semiramida, królowa całej Azji, odbudowała miasto Babilon i ustanowiła je stolicą królestwa asyryjskiego. 2. Królestwo Asyrii trwało długo. Było solidne i potężne. Ale kiedy Arbatus, którego inni nazywają Arbaces, wódz Medów, sam będąc także z urodzenia Medem, zabił w Babilonie swojego króla Sardanapala, nazwa i potęga królestwa przeszła w ręce Medów. 3. W taki sposób królestwo Ninusa i Babilonii przeszło na Medów i to w tym samym roku, w którym Latynami zaczął rządzić Prokas, ojciec Amuliusza i Numitora, dziadek Rei Silvii, matki Romulusa. 4. I aby następnie wykazać, że sprawy te były otoczone niewypowiedzianą tajemnicą i najgłębszymi wyrokami Boga, a nie stały się dzięki ludzkiej sile lub dzięki przypadkowości losu, wystarczy wspomnieć, wszystkie historie rzymskie od Prokasa. 5. Oprócz tego, podobnie jak w pierwszym roku panowania Ninosa aż do czasów, kiedy Semiramida rozpoczęła odbudowę Babilonu, minęło sześćdziesiąt cztery lata, tyleż samo lat liczy się począwszy od roku, w którym został założony Rzym przez Romulusa. W ten sposób wraz z panowaniem Prokasa zostało rzucone ziarno przyszłego Rzymu, chociaż jeszcze trudno było dostrzec jego kiełkowanie. W tym samym też roku, w którym Prokas zapoczątkował swoje królestwo, wygasło królestwo Babilonii, chociaż miasto jeszcze dzisiaj stoi niezniszczone. 6. Kiedy

Historia przeciw poganom

następnie Arbatus powrócił do Medów, Chaldejczycy, którzy pomścili zdobycie przez Medów Babilonii, zatrzymali dla siebie część królestwa.

7. W ten sposób, chociaż Medowie stali się nominalnie panami Babilonii, prawdziwa własność znalazła się w rękach Chaldejczyków, którzy mając wzgląd na starożytną świetność tego miasta, woleli nazywać się jego imieniem, niż tym sobie właściwym. 8. W następstwie tych wydarzeń na scenę wkroczył Nabuchodonozor, a po nim inni królowie, aż do Cyrusa. Czyta się o nich, że potężni byli potęgą Chaldejczyków i znakomici znakomitością Babilonii. Nie są jednakże wszyscy zaliczani do znakomitych władców o wielkim znaczeniu. 9. Przeto Babilonia została upokorzona za sprawą Arbatusa w tym samym czasie kiedy, bądźmy dokładni, wraz z panowaniem Prokasa zostało zasiane ziarno Rzymu. A w końcu Babilonia została zburzona przez króla Cyrusa w tym samym czasie, kiedy Rzym uwolnił się po raz pierwszy spod dominacji Tarkwiniuszy. 10. I tak jedno państwo upada a drugie powstaje wśród doskonałego zbiegu wydarzeń. Jedno z nich musiało znieść po raz pierwszy rządy obcych, drugie uwolniło się od aroganckiej władzy swych własnych panów. Pierwsze z nich pozostawiło innym swoje dziedzictwo tak, jakby miało umrzeć, natomiast drugie, stając się dojrzałym, sięgnęło po spadek: zgasło więc imperium Wschodu, a wyłoniło się imperium Zachodu. 11. I aby już

Historia przeciw poganom

więcej na ten temat nie dyskutować, wystawiając się na szyderstwa i kpiny głupców, zwrócę się ku prawdzie, która mnie od nich uwolni.

3,1. Ninos panował pięćdziesiąt dwa lata. Po nim, jak już powiedziałem, rządziła jego żona Semiramida. Ta panowała przez czterdzieści dwa lata i w połowie swego władania uczyniła Babilon stolicą państwa. 2. Babilonia, po około 1164 latach od swojego założenia, pozbawiona została swoich bogactw, swojej władzy a także swojej niezależności za sprawą Medów i Arbatusa, jej król upadł do rangi gubernatora. Ale również po tym wydarzeniu, była ona kwitnącym miastem jeszcze przez pewien okres. 3. Podobnie stało się w Rzymie: po tylu samo latach, to jest po 1164, obleżony przez Gotów i przez Alaryka, ich króla a jego *comesa*, ograbiony ze swego bogactwa, ale nie z królestwa, pozostał nie zburzony i panuje bez szwanku. 4. Dzięki jednak tajemniczym nakazom Boga, w tych dwóch miastach dokonały się rzeczy tak do siebie podobne, a w Rzymie, jego prefekt Attalus próbował sięgnąć po władzę, choć tutaj, dzięki zasługom chrześcijańskiego władcy, próba ta spełzła na niczym. 5. Chciałem koniecznie napisać o tych wydarzeniach przede wszystkim dlatego, aby ci, którzy głupio szemrają na stronie przeciwko naszym chrześcijańskim czasom, kiedy raz zostaną wyjawione niewypowiedziane wyroki boskie, mogli w końcu zrozumieć, że tylko Bóg jest pewien czasów i

Historia przeciw poganom

rozdziela je najpierw na korzyść Babilończyków, a potem na korzyść Rzymian. I jeżeli żyjemy, winniśmy to Jego łaskawoci, a jeżeli życie nasze nie jest szczęśliwe, to winę za to ponosi nasza niepowściągliwość. 6. Babilonia i Rzym narodziły się w podobny sposób, miały podobną władzę, podobną wielkość, podobne czasy, podobne zło i podobne dobro, ale nie podobny upadek i koniec. Babilonia utraciła królestwo, natomiast Rzym je zachował; tamta została ograbiona wraz z zabójstwem króla, a ten jest bezpieczny wraz ze swym cesarzem żywym siedzącym, na tronie. 7. Dlaczego tak się stało? W Babilonii, w osobie króla, została ukarana hańba rozpusty, natomiast w Rzymie cesarz zachowywał wstrzeźliwość i umiarkowanie właściwe dla chrześcijańskiej religii. Tam, bez żadnego względu na zasady religii, bezgraniczne szaleństwo popychało do zachłannego zaspokojenia przyjemności, tu natomiast byli chrześcijanie, którzy wybaczała, chrześcijanie, którym wybaczano, chrześcijanie, których imieniem i w imieniu których się wybaczało. 8. Z tego powodu zaprzestano szkalowania religii i wystawiania na próbę cierpliwości Bożej, która, jeżeli nawet kiedyś przestanie istnieć, to i tak zapewni im bezkarność nawet tej winy. 9. Rozważmy jeszcze raz rozumem, wraz ze mną, te czasy przodków wciągniętych w wojnę, zawikłanych w zbrodnię; katastrofalnych dzięki niezgodzie i nieprzerwanym nieszczęściom. Strach pomyśleć o podobnych

Historia przeciw poganom

wydarzeniach, które rzeczywiście były takie, ale należy się też modlić, aby się więcej nie powtórzyły. 10. Modlić się należy do Tego jedyne go Boga, który pozwolił swą tajemną mocą, aby te rzeczy się zdarzały, ale który teraz, dzięki swemu otwartemu miłosierdziu sprawia, że już się nie powtórzą. Wydarzenia te zostaną przeze mnie dość szeroko opisane, poczynając od początków Rzymu, przemierzając następnie, za porządkiem, całą historię.

4,1. 414 lat po zburzeniu Troi, podczas szóstej olimpiady, a wiadomym jest, że olimpiadę obchodzono w formie zawodów i gier w greckim mieście Elidzie, kiedy minęły cztery lata od poprzedniej i rozpoczął się rok piąty, otóż podczas szóstej olimpiady, założone zostało w Italii przez Romulusa i Remusa, dwóch braci bliźniaków, miasto Rzym. 2. Zaraz na początku Romulus pogrzyżył swoje panowanie we krwi zabijając brata oraz w podobnie okrutny sposób, przy pomocy krwi mężów i rodziców, dał posąg Sabinkom, które wcześniej, wbrew dobremu obyczajom, porwał i zaślubił w czasie haniebnych godów. 3. Romulus przywłaszczył sobie władzę w Rzymie, zabijając najpierw swojego dziadka Numitora, a potem brata Remusa, i podyktował miastu swoje prawa. Uświęcił królestwo krwią dziadka, mury krwią brata, a świątynię krwią teścia, i zebrał wokół siebie bandę szaleńców, którym obiecał bezkarność. 4. Dla niego pierwszym polem bitwy było Forum

Historia przeciw poganom

miasta, a to oznaczało, że miastu w przyszłości nie miało zabraknąć wojen domowych, mieszających się z wojnami zewnętrznymi. 5. Przywłaszczył sobie niegodnie kobiety Sabinów, których przyciągnął obietnicą przymierza i pod pretekstem rozegrania zawodów, i z takim samym szaleństwem bronił swojej zdobyczy. 6. Wodza Sabinów, Tytusa Tacjusza, starca, który opierał swoją słuszną sprawę na miłości swojego ludu, trzymał najpierw przez dłuższy czas z daleka przy pomocy broni, a następnie, wziął go do niewoli i przywłaszczył sobie jego królestwo. 7. Bił się z mieszkańcami Weji. W tej niezbyt znanej bitwie brały udział olbrzymie siły. Miasto Cenina zostało zdobyte i zburzone. 8. Raz chwycona broń sprawiła, że nie było więcej pokoju, jako że Rzymianie bali się w swoim domu wstydlivej nędzy i fatalnego głodu, gdyby zgodzili się na pokój. Wzniesli więc coraz częściej stosownie do swoich sił niekończące się i krwawe wojny, które trwały nieprzerwanie od tamtego okresu. 9. Tuliusz Hostiliusz, mistrz sztuki wojennej, walczył przeciwko Albanom, ufając swoim dobrze uzbrojonym młodzieńcom, a ponieważ losy były przez długi czas niepewne, a pewna była jedynie ruina obu stron, zdecydował się w końcu położyć kres bardzo złym i wątpliwym wydarzeniom, sprowadzając całą wojnę do pojedynku trzech braci przeciwko trzem braciom. 10. Kiedy pokój został ponownie zerwany, Mettius Fufecjusz, który w czasie wojny przeciwko Fidenie był podejrzany o knucie

Historia przeciw poganom

zdrady, zapłacił za swoją dwulicowość, kiedy został rozerwany pędzącymi w przeciwnym kierunku wozami. 11. Kiedy Ancus Marcius został królem, Latynowie którzy często popadali w konflikt z Rzymianami, zostali tym razem pokonani. Tarkwiniusz Stary rozgromił, w licznie prowadzonych wojnach, sąsiadów oraz dwanaście ludów etruskich, którzy byli w tej epoce bardzo silni. Mieszkańcy Wejów, którzy powstali przeciwko Serwiuszowi Tulliuszowi, zostali pokonani, ale nie poskromieni. 12. Tarkwiniusz Pyszny przywłaszczył sobie królestwo, zabijając teścia, i zatrzymał je okrutnie postępując wobec mieszkańców, wystawiając w końcu na hańbę Lukrecję. Wszakże to on, obok uprawianego prywatnie zepsucia, wykazał się też zaletami. Zdobył bowiem Ardeę, Oricoli, Suessę i Pomecję, silnie umocnione miasto w Lacjum, a to wszystko, czego dokonał wobec miasta Gabii, zarówno własnym oszustwem jak też poskramiając syna, stało się zasługą sił rzymskich. 13. Jednak wypędzenie króla, a przede wszystkim złożona przez Rzymian przysięga, mówiąca o tym, że nigdy już nie będą tolerować pośród siebie ani imienia ani autorytetu króla, pokazuje nam, ile zła musieli oni znosić przez dwieście czterdzieści trzy lata z powodu nieprzerwanego sprawowania władzy przez królów.

..koniec fragmentu

O autorze przekładu:

Henryk Pietruszczak - mieszkaniec Zgorzelca w Polsce i Rawenny we Włoszech. Ukończył liceum klasyczne, studiował mediewistykę i językoznastwo na Uniwersytecie Laterańskim i Uniwersytecie Rzymskim.

Autor prac z zakresu językoznastwa i historii średniowiecza w języku litewskim, włoskim, niemieckim. Tłumacz literatury średniowiecznej.

Paweł Orozjusz (375-420) rzymski prezbiter, historyk i apologeta. Uczeń i współpracownik św. Augustyna, na którego prośbę napisał *Historiarum adversos paganos libri VII*, mające posłużyć jako uzupełnienie słynnego *De civitate Dei*, zwłaszcza trzeciej księgi. Orozjusz opisuje historię świata od jego początku do czasów sobie współczesnych. Jego dzieło wywarło ogromny wpływ na późniejszą historiografię, nie tylko czasów średniowiecza. Jest też skarbnicą wiedzy historycznej, jakiej nie znajdziemy w innych utworach historyków starożytnych., a zarazem pierwszą kompleksową pracą historyka chrześcijańskiego. Jako historyk, korzystał z dzieł Euzebiusza z Cezarei, Liwiusza, Eutropiusza, Cezara, Swetoriusza, Flomusa i Justyna.

Paweł Orozjusz
Przekład Henryk Pietruszczak

